

Heidi Mäkelä

**KOIVU JA TÄHTI OSANA
VARHAISKASVATUKSEN
KATSOMUSKASVATUSTA**

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta

Kasvatustieteen kandidaattityö

Maaliskuu 2020

TIIVISTELMÄ

Heidi Mäkelä: Koivu ja tähti osana varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta

Kandidaatin tutkielma

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteen kandidaattitutkinto

Maaliskuu 2020

Tämän tutkielman tarkoituksena oli selvittää, mitä arvoja Sakari Topeliuksen satu Koivu ja tähti sisältää. Tulosten avulla voidaan arvioida, sopiiko Koivu ja tähti -satu osaksi suomalaisen varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta. Työn teoriaosuudessa kuvaillaan katsomuskasvatuksen merkitystä ja tavoitteita varhaiskasvatuksessa, ihmisen katsomuksen muotoutumisen vaiheita, arvojen olemusta sekä satujen merkitystä ihmisen kasvuille. Kristillinen arvopohja on viitoittanut suomalaista varhaiskasvatustoimintaa aiemmin historiassa. Nyky-yhteiskunnan moniarvoistuminen vaatii uudistamaan varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta. Varhaiskasvatuksen henkilöstöltä vaaditaan uskonnollista kompetenssia monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa, sillä varhaiskasvatuksessa tarkoituksena on auttaa erilaisista taustoista tulevia lapsia uskontoihin liittyvän kulttuurisen lukutaidon omaksumisessa.

Tutkimusaineistona käytettiin Topeliuksen satua Koivu ja tähti. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatukseen soveltuvuutta on arvioitu käyttämällä apuna varhaiskasvatusta ohjaavia asiakirjoja. Koivu ja tähti -sadusta etsittiin katsomuksellisia arvoja ja asenteita sisällönanalyysin keinoin. Sadusta löydettyjä arvoja tarkasteltiin varhaiskasvatussuunnitelman arvopohjaan peilaten. Tutkielman tuloksena saatiin selville sadun välittämät arvot ja niiden suhde varhaiskasvatussuunnitelman arvopohjaan. Sadun arvojen jaottelu eri luokkiin auttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä hahmottamaan sadun sisältämät katsomuskasvatukselliset sisällöt. Koivu ja tähti -satu sisältää arvoja, joiden käsittely varhaiskasvatuksessa edistää katsomuskasvatuksen tavoitteita. Sadun käyttöä varhaiskasvatuksessa saattaa rajoittaa sadun kristillinen pohjavire.

Tutkielman lukemisesta on apua varhaiskasvatuksen henkilöstölle katsomuskasvatuksen suunnitteluun. Aineistona käytetyn sadun tuominen arvioitavaksi varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ajantasaisen sisällön rinnalle auttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä myös muunlaisten varhaiskasvatuksen arjen sisältöjen arvioimisessa katsomuksellisesta näkökulmasta antamalla lukijan käyttöön katsomuksellisen havainnointikehyksen. Tutkielmassa käytettyä sadun analyysitapaa voi soveltaa muidenkin satujen sisällön varhaiskasvatuksen katsomuskasvatukseen soveltuvuuden arvioinnissa. Tutkielman lukeminen auttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä uskontosensitiivisen katsomuskasvatuksen suunnittelussa.

Avainsanat: katsomus, uskonto, satu, varhaiskasvatus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	KATSOMUSKASVATUS	6
2.1	KASVATUS	6
2.2	KATSOMUSKASVATUS	7
2.2.1	<i>Katsomuskasvatuksen merkitys</i>	10
2.2.2	<i>Katsomuskasvatusta koskeva ohjeistus Suomessa</i>	12
3	KERTOMUSTEN MERKITYS LASTEN KASVUSSA	15
4	ARVOT JA HYVEET	19
4.1	ARVOJEN TAUSTAA	19
4.2	VARHAISKASVATUKSEN ARVOPERUSTA	22
5	LAPSEN KATSOMUKSEN MUOTOUTUMINEN	25
5.1	KEHITYSVAIHEET	25
5.2	SPIRITUALITEETTIIN KASVAMINEN	27
6	MENETELMÄN KUVAUS	30
6.1	TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	30
6.2	AINEISTONA SATU KOIVU JA TÄHTI	30
6.3	AINEISTON ANALYYSI	31
6.4	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUDEN JA EETTISYYDEN POHDINTAA	32
7	SADUN KATSOMUKSELLISET ARVOT	33
7.1	SUHDE JUMALAAAN	33
7.2	SUHDE LUONTOON	38
7.3	SUHDE IHMISYYTEEN	40
8	KOIVU JA TÄHTI -SADUN ARVOT VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN PERUSTEIDEN ARVOJEN RINNALLA	41
9	POHDINTA	48
10	LÄHTEET	54

1 JOHDANTO

Tutkielmani tarkastelee Suomessa toteutuvaa varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta. Varhaiskasvatuksella tarkoitan tässä yhteydessä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määriteltyä suomalaisen koulutusjärjestelmän osaa. ”Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka” (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 2§). Varhaiskasvatukseen voivat osallistua lapset, jotka eivät ole vielä oppivelvollisuusikäisiä. Erityistapauksissa myös tätä vanhemmat lapset voivat osallistua varhaiskasvatukseen. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018.)

Poulter ja Kuusisto (2017) kirjoittavat että, ”Katsomuskasvatusta laiminlyödään päiväkodeissa: joko sitä ei anneta lainkaan tai se rajoittuu vain luterilaisuuteen”. Oma kokemukseni päiväkodeissa yli kymmenen vuotta työskennelleenä on samansuuntainen julkisen kirjoittelun kanssa. Varhaiskasvatuksen opettajana kaipaankin keinoja katsomuskasvatuksen toteuttamiseksi, mutta sellaisia on ollut huonosti löydettävissä.

Tutkin Sakari Topeliuksen 1800-luvun lopulla kirjoittamaa satua Koivu ja tähti selvittääkseni mitä annettavaa sillä on tämän päivän varhaiskasvatuksen katsomuskasvatukselle. Arvoja tarkastelen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvopohjan lisäksi filosofi Max Schelerin kasvatustilfilosofiasta käsin.

Katsomuskasvatus on jatkuvaa dialogia. On tärkeää käydä keskustelua pitkin lapsen varhaiskasvatuspolkua siten, että lapsen kasvun vaiheet ja perheen tarpeet otetaan huomioon. Tämä tutkimus on osa suomalaista katsomuskasvatuksellista keskustelua ja tuo varhaiskasvatuksen henkilöstölle uusia näkökulmia katsomuskasvatuksen toteuttamiseen. Itse pidän Topeliuksen

satuja monimuotoisina ja antoisina, siksi haluan selvittää niiden soveltuvuuden varhaiskasvatuksen katsomuskasvatukseen. Valitsin tutkittavaksi Koivu ja tähti - sadun, sillä se oli itselleni lapsuudessa tärkeä ja sopii teemoiltaan tutkimukseni aineistoksi.

2 KATSOMUSKASVATUS

2.1 Kasvatus

Kasvatus on yleismaailmallinen, erityisesti ihmiseen liittyvä ilmiö. Kasvatusta tutkitaan eri tieteenalojen näkökulmasta ja sitä määritellään erilaisista käsitteellisistä viitekehyksistä käsin. Antropologiassa kasvatus liitetään ihmislajin kehitykseen ja kysymykseen: Kuinka ihminen huolehtii jälkeläisistään? Kasvatussosiologiassa kasvatus nähdään sosiaalistumisena omaan sosiaaliseen ympäristöön ja kulttuuriin. Kasvattajina ei niinkään tarkastella yksilöitä vaan sosiaalisia rakenteita ja instituutioita. Kasvatus nähdään kulttuurissa arvokkaan tiedon siirtämisenä ja eläimellisten epäsosiaalisten taipumusten kesyttämistä ja tukahduttamista. Yksilötasolla kasvatusta pidetään kahden henkilön - kasvattajan ja kasvatettavan - vuorovaikutuksena ja tavoitteellisena toimintana, jolla ohjataan kasvatettavan persoonan kehittymistä, kykyjä, tietoja ja asenteita. (Hellström 2010, 77.)

Kasvatuksen yhteiskunnallisesti tärkeitä tehtäviä ovat kulttuuriperimän ja arvokkaaksi koettujen asioiden siirto uudelle sukupolvelle ja yhteiskunnan uudistaminen. Kulttuuriperimää siirtämällä yhteiskuntaa pidetään osaltaan koossa. Länsimaisessa yhteiskunnassa pyritään edistämään jokaisen yksilön yksilöllisyyden ja ainutlaatuisuuden toteutumista, ja tämä voi vaatia uudistumisia. Kasvatuksessa yhdistyy näin sosialisatio ja personalisaatio. (Hellström 2010, 77.)

Lasten kasvatuksesta ensisijaisen vastuun kantavat lasten vanhemmat. Suomalainen yhteiskunta tukee vanhempia tässä tehtävässä. Sosialisatioprosessissa lapsi omaksuu edellisten sukupolvien kulttuuriperinnön, siihen liittyvät arvot, normit ja tavat. Kasvatuksen kannalta oleellisin

socialisaatioprosessi tapahtuu perheen, koulutusjärjestelmän vertaisryhmien ja joukkoviestinnän alueilla (Toivonen 2014, 117). Bronfenbrennerin (1981) ekologinen socialisaatioteoria kuvaa lapsen kasvua ja kehitystä. Teorian mukaan tärkein vuorovaikutus lapsen kannalta tapahtuu mikrotasolla, perheen ja lähikasvattajien kanssa. Bronfenbrennerin (1981) teorian muut, meso, ekso ja makrotasojen systeemien vuorovaikutus auttaa tai hankaloittaa perhettä heidän kasvatustehtävässään Tämä teoreettinen malli huomioi paitsi vuorovaikutuksen henkilötasolla myös institutionaalisen kasvatuksen vaikutukset sekä yhteiskunnan luomat mahdollisuudet. Näihin yhteiskunnan ulottuvuuksiin kuuluu kulttuuriset, ideologiset, poliittiset ja taloudelliset mahdollisuudet ja niiden merkityksen kasvatukselliseen vuorovaikutukseen. (Toivonen 2014, 117.) Vanhemmat tekevät päätökset lasten kasvatusympäristöstä ja poikkeustilanteissa lastensuojelulaki huolehtii lasten oikeuksien toteutumisesta. Suomalaisen yhteiskunnan makrotason lait ja säädökset huolehtivat ihmisoikeuksien toteutumisesta.

2.2 Katsomuskasvatus

Varhaiskasvatuksessa tapahtuvaa katsomuskasvatusta ohjataan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018). Susanna Itäkare (2015) on tutkinut suomalaista varhaiskasvatuksen uskonto- ja katsomuskasvatuksen diskursiivista rakentumista varhaiskasvatussuunnitelmissa. Itäkareen tutkimuksen keskeisin tutkimustulos oli, että katsomuskasvatuksen rakentuminen varhaiskasvatussuunnitelmissa oli osin ristiriitaista eikä toteutunut kaikkialla yhtenäisesti. Uskonto- ja katsomuskasvatusta sisältyy varhaiskasvatuksen toimintaan monissa paikoissa hyvin vähän(ks. esim. Kallioniemi 2007, Itäkare 2015). Tämä kertoo tutkielmani tarpeellisuudesta.

Katsomuskasvatuksella tarkoitetaan uskonnollisiin ja katsomuksellisiin asioihin liittyviä pohdintoja osana varhaiskasvatuksen tavoitteita. Se kuuluu lapsen opinpolun jatkumoon peruskoulun katsomusopetuksen kanssa. Jokaisella ihmisellä on maailmankatsomus. Maailmankatsomuksen voi määrittellä ontologiseksi ja eettiseksi suhtautumiseksi ja elämänfilosofiaksi suhteessa

maailmaan, ihmisyyteen ja elämänkysymyksiin. Katsomuskasvatus on uskontokasvatusta käyttökelpoisempi termi inklusiivisemmän sisältönsä vuoksi. Katsomuskasvatus termi ei välttämättä aiheuta niin vahvoja reaktioita sekularistisen lähestymistavan omaavissa ihmisissä.(Yli-Koski-Mustonen 2018, 6-7.)

Katsomus-termi viittaa erilaisiin uskonnollisen ja uskonottoman vakaumuksen muotoihin. Uskonottomuudella tarkoitetaan elämäkatsomusta tai tapakulttuuria, joka ei ole uskonnollinen. Uskonottomuus ei tarkoita kielteistä asennoitumista uskontoon. Katsomuskasvatukseen sisältyy kaikki uskonnot, katsomukset ja uskonottomuus osana varhaiskasvatuksen arkea, vuodenvieron juhlia, perinteitä ja oppimisen alueita. Suuret elämäkysymykset liittyvät tähän aihealueeseen: Mikä on elämän tarkoitus? Mitä tapahtuu kuoleman jälkeen? Kuka minä olen? Millainen on Jumala? Miten maailma on syntynyt? (Gyekye & Lamminmäki-Vartia 2017, 99.)

Suomalaisen lastentarhatoiminnan aloittajien Hanna Rothmanin ja Elisabeth Alanderin arvomaailman pohjana oli vahva kristillinen vakaumus (Kallioniemi 2010, 10). Heidän oppi-isänään toimineen Fröbelin mukaan ihmisellä oli erityisesti kolme keskeistä pyrkimystä: ”luonnon tutkiminen, ihmisen olemuksen tunteminen ja Jumalan ymmärtäminen” (Itäkare 2015, 22). Fröbeliläinen lastentarha-aate juurtui suomalaiseen yhteiskuntaan hyvin ja säilyi pitkälti muuttumattomana alkuajoistaan vuodesta 1888 noin sata vuotta eteenpäin. Lastentarhojen kasvatustyö on historiassa rakentunut selvästi kristilliselle arvopohjalle. (Kallioniemi 2008, 10.)

Kristinusko on teistinen uskonto. Teistisiä ovat uskonnot, joissa puhutaan Jumalasta tai jumalista (Sihvola 2011, 24). Teismi ei ole kuitenkaan ainoa näkökulma olemassaoloon. Maailmassa on suuri määrä ateisteja, joiden mielestä Jumalaa ei ole olemassa, ja suuri määrä agnostikkoja, joiden mielestä ei ole mahdollista tietää, onko Jumala olemassa (Puolimatka 2005, 11). Nykyisessä monikulttuuristuvassa ajassa on tarpeen tarkastella historiasta juontuvia käytänteitä myös varhaiskasvatuksessa. Katsomuskasvatus tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa vaatii kasvattajilta itsereflektiota ja kykyä

kyseenalaistaa omia ajattelutapojaan. Muuten vaarana voi olla indoktrinaatio katsomuksellisissa asioissa.

Hanna Salomäki (2019) on tarkastellut kirkon ja kristinuskon asemaa Suomessa. Salomäki toteaa nykyisen uskonnollisuuden irtautuneen institutionaalisesta kirkosta ja yksilöiden määrittelevän itse omia uskomuksiaan ja elämänsä katsomustaan – vaikka henkilö kuuluisi kirkkoon, hänen uskonnollinen maailmansa on luonteeltaan yksilöllinen ja riippumaton. Salomäen (2019, 105) mukaan jumalausko on voimakkainta yli 65-vuotiailla ja heikointa 25–34-vuotiailla. Tämä tieto voi olla merkittävä varhaiskasvatuksen henkilöstölle heidän pohtiessaan eri sukupolvisten kasvattajien toimimista katsomuskasvattajana. Eri-ikäisillä työntekijöillä voi olla lapsille annettavanaan erilaisia katsomuksellisia näkökulmia. Valtakunnallisesti tällä hetkellä Suomessa kastetaan noin kaksi kolmesta syntyneestä lapsesta, kun luku 2000-luvulle asti oli yhdeksän kymmenestä syntyneestä lapsesta. Varhaiskasvatuksessa on tiedostettava tämä yhteiskunnallinen kehitys ja ihmisten muuttuva suhtautuminen uskonnollisiin asioihin.

Monikulttuuristuminen ja yhteiskunnan moniarvoistuminen tuo uusia haasteita varhaiskasvatuksen katsomuskasvatukseen. Kasvatustoimintaa pitäisi kehittää tietoisesti vastaamaan paremmin moniuskontoisen ympäristön vaatimuksiin, jotta katsomuskasvatus toteutuisi lapsen oikeuksien, uskonnonvapauslain ja varhaiskasvatusta ohjaavien asiakirjojen tavoitteiden mukaisesti. Suurin haaste uskontosensitiivisen kasvatusotteen kehittämiseen lienee se, että uskontojen kohtaaminen haastaa kulttuurien kohtaamista vahvemmin yksilön omat arvot ja katsomuksellisen vakaumuksen. Sekularisoituneessa yhteiskunnassa kaikilla ei ole henkilökohtaista kosketuspintaa uskontoon. Ihmisellä, jolla ei ole kokemusta uskonnon merkityksellisyydestä elämässä, ei välttämättä ole välineitä uskonnollisuuden kohtaamiseen. (Kuusisto & Lamminmäki-Vartia 2010, 132-136.)

Varhaiskasvatuslain (2018/540) tavoitteissa katsomukseen on viitattu suoraan 3§ kuudennessa ja kahdeksannessa momentissa seuraavasti:

”6) varhaiskasvatuksen tavoitteena on antaa kaikille lapsille yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen, edistää yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa sekä antaa valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä sekä kunkin kielellistä, kulttuurillista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa sekä

8) varhaiskasvatuksen tavoitteena on kehittää lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja, edistää lapsen toimimista vertaisryhmässä sekä ohjata eettisesti vastuulliseen ja kestävään toimintaan, toisten ihmisten kunnioittamiseen ja yhteiskunnan jäsenyyteen.” (Varhaiskasvatustalaki 2018/540)

Näiden tavoitteiden suuntaisesti varhaiskasvatusta tulisi käytännön työssä toteuttaa. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen tavoitteena on harjoitella monimuotoisessa lähiyhteisössä toimimista ja lisätä ymmärrystä monimuotoisuutta kohtaan (Vasu 2018, 44).

2.2.1 Katsomuskasvatuksen merkitys

Arto Kallioniemi (2007, 41) kuvaa katsomusaineiden opettajan olevan kulttuurinen sivistystyöntekijä, joka opettaa uskontojen ja katsomusten kulttuuriperintöä ja etiikkaa. Katsomusaineiden opettajan tulee hänen mukaansa sitoutua klassisen humanismin arvoihin sivistyksestä: totuuteen, hyvyyteen ja kauneuteen. Tärkeitä arvoja katsomuskasvatuksessa ovat myös kristinuskon lähimmäisenrakkkaus ja uuden ajan perusarvo vapaus. Katsomusaineiden opetussuunnitelman tavoitteena on yleissivistävä tiedollinen ja henkinen kasvu sekä vahva suvaitsevaisuuden elementti. Katsomusaineiden opetuksessa on tärkeää pohtia opetuksen vaikutuksia kasvatettavaan ja opettajan roolia kasvun ohjaamisessa. (Kallioniemi 2007, 41.) Kallioniemi toteaa osuvasti, että katsomuksellinen tietoisuus on osa sivistystä ja siten merkittävässä roolissa myös lapsen kasvussa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvopohjan mukaisesti sivistystä arvostetaan ja siksi katsomuskasvatuksen arvo tulee myös nostaa esille toiminnassa.

Kallioniemi (2007,42-43) näkee katsomusaineiden opettajana toimimisen syvästi eettisenä tehtävänä, jonka vaikutukset kantavat useiden vuosien päähän. Katsomusaineiden opetuksen tavoitteena on yleissivistys katsomuksellisissa ja

uskonnollisissa asioissa. Yleissivistys nähdään dynaamisena prosessina, jonka avulla henkilö kykenee orientoitumaan muuttuvissa tilanteissa tulevaisuudessa. Katsomusaineet tarjoavat näkökulman humanistis-yhteiskunnalliseen yleissivistykseen ja kulttuuriseen lukutaitoon. Kulttuurinen lukutaito on kompleksinen systeemi, joka koostuu merkityksistä, arvoista, uskomuksista ja ajattelutavoista. Uskonto tarjoaa kulttuuriseen lukutaitoon uskonnollisen kulttuurin ja symbolien lukutaidon aspektin. (Kallioniemi 2007, 42-43.)

Katsomusaineiden sisältönä on kulttuurisen lukutaidon erilaiset komponentit. Kulttuurinen lukutaito sisältävää erilaisia ajattelutapoja, joiden avulla voidaan ymmärtää itseä ja toisia, erityisesti uskontoon ja katsomukseen liittyvissä kysymyksissä. Laadukkaassa katsomuskasvatuksessa omaksutut ajattelutavat antavat valmiuksia ymmärtää eri maailmankatsomuksia ja ideologioita. Näin kyky reflektoida erilaisia katsomuksia kehittyy. (Kallioniemi 2007, 42-43.) Katsomuksellisia asioita täytyy työstää aktiivisesti lasten kanssa varhaiskasvatuksen arjessa, jotta he saavat aineksia katsomuksellisen lukutaitonsa kehittämiseen. Katsomuksen muotoutuminen on prosessi, johon lasten tulee saada aineksia varhaiskasvatuksen katsomuskasvatukselta. Näin he ovat valmiimpia kohtaamaan erilaisia ajattelutapoja koulumaailmaan siirtyessään.

Kallioniemi (2007, 43) tuo esille uskonnollinen kompetenssi -käsitteen, jota on alettu käyttää kansainvälisessä uskonnon didaktisessa tutkimuksessa. Uskonnollinen kompetenssi -käsitteellä tarkoitetaan kykyä oman uskonnollisuuden käsittelyssä ja uskonnollisuuden erilaisten ulottuvuuksien tiedostamisesta. Uskonnollinen kompetenssi näkyy ihmisessä taitona yhdistää uskonnollisuus omaan elämänhistoriaan vastuullisesti ja kykynä arvostaa toisten ihmisten uskonnollisia käsityksiä. Uskonnollinen kompetenssi mahdollistaa toiminnan eettisesti orientoituneella tavalla ja dialogin uskontoa koskevissa keskusteluissa. Uskonnollinen kompetenssi merkitsee toleranssia erilaisuuden edessä ja pluralismin käsittelyä konstruktiivisella tavalla. (Kallioniemi 2007, 43.) Monikulttuuristuvassa maailmassa lapset tarvitsevat tulevaisuudessa laajaa sivistystä katsomuksellisissa asioissa kyetäkseen toimimaan erilaisista taustoista tulevien ihmisten kanssa kunnioittavasti.

Uskonto on osa kulttuuria. Ihminen elää vuorovaikutussuhteissa toisten ihmisten kanssa ja kulttuuri välittyy tässä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Luoma, Mäntymaa, Puura & Tamminen (2008, 87) kirjoittavat kulttuurisesta evoluutiosta, joka tapahtuu ihmisten yksilöllisten, vuorovaikutuksessa tapahtuvien, yhteiskunnallisten ja poliittisten valintojen kautta. Olemme varhaiskasvatuksen kentän toimijoina osa tätä kulttuurista evoluutiota omalla toiminnallamme. Katsomuskasvatukseen valitsemamme sisällöt ohjaavat kasvattamiemme lasten katsomusten muovautumista ja muuttavat siltä osin kulttuuria tulevaisuudessa.

Jokaisella päiväkotiyhteisön jäsenellä on oma katsomus, uskonnon, uskonnollinen tai jotain niiden väliltä. Jokainen tuo näin oman ulottuvuutensa yhteisön arvomaailmaan. Kaikki kirjatut kasvatustavoitteet heijastavat yhteiskunnassa eläviä ihanteita ja arvostuksia siitä, millainen on hyvä ihminen. Varhaiskasvattajien on katsomuskasvatusta antaessaan tiedostettava, että kaikki valinnat päiväkodin arjessa ohjaavat lasten kasvua johonkin suuntaan.

2.2.2 Katsomuskasvatusta koskeva ohjeistus Suomessa

Suomalaisen varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta ohjaavat kansainväliset sopimukset aiheesta. Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimus (1959) pitää sisällään lapsen oikeuden saada uskontokasvatusta, tukea hengelliseen kasvuun ja maailmankatsomuksensa rakentumiseen (Kuusisto, & Poulter 2017, 38).

Opetushallituksen (2018) ohjeistuksessa katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista pyritään varmistamaan sivistyksellisten ja uskonnonvapautta koskevien perusoikeuksien toteutuminen varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatus on uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitoutumatonta, ja sen tehtävänä on edistää suvaitsevaisuutta ja moniarvoisuutta. Sitoutumattomuus tarkoittaa tässä kontekstissa sitä, että katsomuksia tarkastellaan tasaveroisina. Eri katsomuksia ei arvoteta keskenään. Kasvattajat eivät saa ohjata lasta

mihinkään katsomukseen minkä vuoksi esimerkiksi juhlien suunnittelussa kulttuurinen moninaisuus ja huoltajien toiveet otetaan huomioon. (Opetushallitus 2018.)

Varhaiskasvatuksen järjestäjät päättävät, järjestetäänkö varhaiskasvatuksen yhteydessä tilaisuuksia joissa on uskonnollista sisältöä. Perustuslain 11§:n 2 momentissa sanotaan seuraavaa: ”Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan.” Jos varhaiskasvatuksen yhteydessä päätetään järjestää uskonnollisia tilaisuuksia on huomioitava opetushallituksen (2018) ohjeistuksesta löytyvä ohjeistus: ”Uskonnollisten tilaisuuksien aikana on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vaihtoehtoisia ja mielekästä toimintaa (Perustuslakivaliokunta 2/2014)”. Varhaiskasvatuksessa tulee huolehtia siitä, ettei lapsi leimaudu negatiivisesti sen mukaan mihin toimintaan hän osallistuu. Olennaista on toimintaan osallistumisen vapaaehtoisuus. (Opetushallitus 2018.)

Opetushallitus (2018) antaa ohjeistusta myös huoltajien kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Ohjeistuksessa korostetaan varhaiskasvatuksessa järjestettävien uskonnollisten tilaisuuksien sisällöstä, ajankohdasta ja vaihtoehtoisesta toiminnasta tiedottamista riittävän ajoissa. Lapsen huoltajat ilmoittavat uskonnollisiin tilaisuuksiin tai vaihtoehtoiseen toimintaan osallistumisesta. Ilmoituksen voi tehdä kertaluontoisesti varhaiskasvatusta aloittaessa tai tarvittaessa tilaisuus kerrallaan tapauskohtaisesti. Ilmoituksen jälkeen varhaiskasvatuksen järjestäjän vastuulla on se, että lapsen osallistuminen toteutuu huoltajan toiveen mukaisena. Perheiden toiveita sisältävien asiakirjojen käsittelyssä varhaiskasvatuksen järjestäjän tulee huomioida tietosuojalain (1050/2018) mukaiset henkilötietojen käsittelyä ohjaavat periaatteet. (Opetushallitus 2018.)

Varhaiskasvatuksen henkilöstö vastaa katsomuskasvatuksen toteuttamisesta. Henkilöstön tulee toimia ammatillisesti katsomuksellisesti moninaisessa ympäristössä. Varhaiskasvatukseen ei kuulu minkään uskonnon tai katsomuksen

opetusta. Lapsen etu on kaikessa varhaiskasvatuksen toiminnassa ensisijainen. Kaiken toiminnan tulee olla pedagogisesti perusteltua. (Opetushallitus 2018.).

Varhaiskasvatussuunnitelmien perusteissa (2018) minä ja meidän yhteisömme oppimisalueella katsomuskasvatusta määritellään seuraavasti:

”Lasten elinpiiri laajenee heidän aloittaessaan varhaiskasvatuksen kodin ulkopuolella. Kodin perinteiden, toimintamallien, arvojen ja katsomusten lisäksi lapset kohtaavat toisenlaisia tapoja ajatella ja toimia. Varhaiskasvatuksen tehtävä on kehittää lasten valmiuksia ymmärtää lähiyhteisön monimuotoisuutta ja harjoitella siinä toimimista. Tehtävää lähestytään eettisen ajattelun, katsomusten, lähiyhteisön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden sekä median näkökulmista. Toiminnassa voidaan käyttää monipuolisesti esimerkiksi satuja, musiikkia, kuvataidetta, leikkiä, draamaa, erilaisia mediasisältöjä sekä vierailijoita, vierailuja ja lähiympäristön tapahtumia. Minä ja meidän yhteisömme -oppimisen alue tukee erityisesti lasten kulttuuriseen osaamiseen, vuorovaikutukseen ja ilmaisuun sekä ajatteluun ja oppimiseen liittyvää laaja-alaista osaamista.”

Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa tutustutaan lapsiryhmässä esiintyviin uskontoihin ja katsomuksiin. Katsomuskasvatuksen tavoitteena on opettaa toisen ihmisen kunnioitusta ja auttaa ymmärtämään ihmisiä joilla on erilainen katsomus kuin itsellä. Tavoitteeksi on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa asetettu myös lapsen kulttuurisen ja katsomuksellisen identiteetin kehitystä. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta toteutetaan yhteistyössä huoltajien kanssa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018., 45.)

Varhaiskasvatuksessa eettisen ajattelun taitoja tuetaan pohtimalla lasten kanssa yhdessä erilaisia eettisiä kysymyksiä. Tavoitteena on käsitellä eettisiä asioita siten, että lapset kokevat olonsa turvalliseksi ja hyväksytyksi. Eettiset teemat voivat liittyä ystävyyden opetteluun tai erilaisiin tunteisiin kuten iloon, pelkoon ja suruun. Lapsi ryhmässä pohditaan yhdessä ryhmässä toteutettavia sääntöjä ja niiden perusteita sekä oikeudenmukaisuutta eri tilanteissa. Lasten kanssa tutustutaan erilaisiin katsomuksiin ja niiden perinteisiin. Luontevasti perinteiden käsittely tapahtuu vuodenkiertoon liittyvien juhlien, ruokailutapojen ja pukeutumisen kautta. Lasten annetaan rauhassa ihmetellä ja heidän kanssaan pohditaan elämänskysymyksiä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 44-45.)

3 KERTOMUSTEN MERKITYS LASTEN KASVUSSA

Luonteva tapa toteuttaa varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta ovat erilaiset kirjalliset tuotokset, kuten sadut. Tarinoiden avulla lapset saavat kosketuksen sellaisiin asioihin, joita ei lapsiryhmässä muuten ole läsnä. Siten satujen, tarinoiden ja kertomusten avulla voidaan helpolla tavalla avartaa lapsen maailmankuvaa, ja auttaa lasta oman katsomuksensa rakentamisessa.

Ihminen haluaa muodostaa elämästään ehyen kertomuksen. Oman elämän kertomuksen hajanaisuus ja jäsentymättömyys voi olla hyvinvoinnin kannalta ongelma. Kun ihminen tietää mistä on tulossa, mihin on menossa ja mikä on päämäärä, hänen turvallisuuden ja eheyden kokemuksensa vahvistuvat. Nykyaikana ihmisten on vaikea löytää yhteisiä kertomuksia; monet ihmiset ihannoivat vapautta ja itsenäisyyttä niin paljon, että rakentavat henkilökohtaisen elämänfilosofiansa. Näin luotu elämänfilosofia saattaa jäädä hauraaksi. Valmiit kertomukset voivat olla rajoittavia, mutta ne myös helpottavat omaa elämää. (Ojanen 2011, 51.)

Vilma Hänninen (2000, 51-53) on kirjoittanut ihmisten sisäisistä tarinoista. Hännisen mukaan eri kansojen kulttuureissa on omat myyttiset perustarinansa, joita on löydettävissä ihmisten omaelämäkertoista. Suomalaisista elämäkertoista on pelkistetty perustarina ”On ollut kovaa, on pakko selviytyä, olen selvinnyt ja olen siitä ylpeä.” Kulttuurisessa tarinavarannossa on omat tarinansa eri ihmisryhmille: naisille, miehille, eri ikäryhmille ja eri luokkien edustajille. Länsimaisessa tarinastossa sankariroolit on usein kirjoitettu miehille ja nainen saa merkityksensä suhteessa mieheen. Myös kullakin osakulttuurilla ja viiteryhmillä on oma mallitarinansa, joka määrittelee ne toiminnat joita arvostetaan siinä viiteryhmässä. Perhe on keskeinen tarinallinen yhteisö, jossa yhteinen merkitysmaailma tuotetaan yhteisellä kerronnalla. Myös muut yhteisöt tuottavat paikallisia kulttuureja, jotka muovaavat yksilöiden merkityksenantoja.

(Hänninen 2000, 51-53.) Koivu ja tähti -satu edustaa Topeliuksen kasvatustajatteluja, jonka tavoitteena oli ihmisen sisäinen jalostus (Jantunen 2019, 41). Topelius halusi lisätä sivistystä, jonka tuli jatkua koko elämän ajan itsekasvatuksena.

Entisaikaan sadun kertoja viihdytti ja opetti kaikenikäisiä. Nykypäivän sadut on tarkoitettu yleensä lapsille. Voidaan ajatella, että satu on kertomataidetta, jossa on normaalitajunnan ylittäviä kokemuksia. Aikaisemmin satuja kerrottiin myös oikeaksi katsotun käyttäytymisen ja moraalin opettamiseksi. Satujen avulla voidaan opettaa myös muita asioita, kuten tietoja luonnosta ja matematiikasta. Satuja lukemalla lapsen sanavarasto karttuu ja kuuntelemalla keskittymiskyky kehittyy. 4-8-vuotiaiden lasten ajatellaan olevan satujen parasta kohderyhmää. (Ylönen 2000 9, 27, 40.)

Satujen avulla voidaan parantaa lasten henkistä hyvinvointia. Lapsi kokee läheiseksi sadussa olevan henkilön, joka sadun tapahtumien edetessä selviytyy. Sadut rohkaisevat ja tukevat itsenäistymistä. Satujen avulla lapsi voi oppia ystävällisen käyttäytymisen arvon. Kun sadun hahmot selviytyvät ongelmistaan sadussa lapsi saa samalla keinon kohdata todellisessa elämässä tulevia vaikeita asioita turvallisesti kuvitteellisina. Satu antaa valmiuksia kohdata elämän haasteita. (Ylönen 2000, 28-29.)

Kasvattajien ei pidä pelätä lukea lapsille satuja vaan luottaa kokemukseen ja intuitioon siitä, millainen satu lapselle milloinkin sopii. Aikuisen turvallinen läsnäolo auttaa lasta kestämään sadun pelottaviakin kohtia. Kasvattajan on kuitenkin tärkeä olla herkkä lapsen reaktioille ja valmis käsittelemään lapsen kanssa sadun sisältöä kehitystason mukaisesti. (Mäki& Arvola 2009, 27.)

Varhaiskasvatussuunnitelman yhtenä laaja-alaisen osaamisen alueena on ajattelu ja oppiminen. Siksi myös varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen tulisi kehittää lasta ajattelun taidoissa. Varhaiskasvattajien tulee vastata lasten esittämiin kysymyksiin heitä omaan ajatteluun kannustaen. Hyvä satu antaa mahdollisuuden eri näkökulmista keskusteluun. Sadun lukeminen avaa uuden ulottuvuuden asioihin ja toimii parhaimmillaan keskustelun avauksena.

Topeliuksen kirjoitukset pohjautuvat kristilliselle arvopohjalle, mutta niissä on vaikutteita myös muunlaisista ajatteluntavoista (mm. Jaakkola 2011). Jaakkolan huomion perusteella Topeliuksen saduista voi löytää sisältöä katsomuksellisiin keskusteluihin lasten kanssa.

Kehityspsykologi Daniel Stern on kuvannut ihmisen minän tuntoja (sense of self) käsittelevässä teoriassaan lapsen erilaisia tapoja kokea itseään ja maailmaa. Kielen kehitys merkitsee lapselle uudenlaisen minän tunnon ilmaantumista. Lapselle kehittyy Sternin mukaan tarinallisen minän tunto noin kolmen ikävuoden iässä. Kertomuksissa lapsi luo ymmärrystä kokemuksilleen. Hän jäsentää tapahtumia, yhdistelee asioita. Lapsen tarinoissa on henkilöitä, joilla on haluja ja pyrkimyksiä, ja niissä on myös syitä ja seurauksia. Lapsi muodostaa tarinaa omasta elämästään. (Kronqvist&Pulkinen 2007, 107-113.)

Sadun lukeminen on iloinen hetki ja lapsi oppii satua kuunnellessaan paljon itsestään. Sadut tarjoavat lapselle oivalluksia monella eri tasolla ja rikastavat elämää. Sadut opastavat lasta löytämään oman identiteettinsä. Sadut osoittavat, että palkitseva hyvä elämä on ihmisen ulottuvissa vastoinkäymisistä huolimatta, ja että vaarallisia taisteluita käymättä ihminen ei koskaan voi saavuttaa todellista identiteettiään. Sadut lupaavat, että kun lapsi uskaltautuu etsintään, hyvän tahtoiset voimat tulevat hänen avukseen ja hän onnistuu. (Bettelheim 1976, 20 ja 32.)

Hyvässä sadussa on selkeä juoni, ja se tuo eksistentiaaliset ongelmat esille tiiviissä muodossa. Hyvä satu yksinkertaistaa kaikki tapahtumat. Hyvän sadun sankari hahmot on selkeitä ja pelkistettyjä. Lasten toiveisuus tulevaisuutta kohtaan säilyy onnellisten loppujen ansiosta. Lapsen kehitys loppuu, jos häneltä viedään usko tulevaisuuteen. Onnellinen loppu antaa lapsen mieleen mallin vaikeuksien voittamisesta. Sadun symboliset viitteet antavat lapsille keinoja käsitellä tunteitaan ja vaikeita elämän asioita, kuten kuolemaa, vanhenemista, ihmisen olemassaolon rajoja, ikuisen elämän toivetta. (Bettelheim 1976, 15; Mäki&Arvola 2009, 38-39.) Värriin (2004, 140) mukaan kasvattajien tehtävänä on toivon antaminen lapsille, että he rohkenisivat suuntautua luottavaisesti

tulevaisuuteen. Satujen avulla voidaan hyvin vahvistaa lasten tulevaisuudenuskoa.

Sekularisoituva yhteiskunta tarvitsee moninaisia satuja. Lasten mielikuviin tarvitsee käsittelykeinoja ja mielikuvitusta kyetäkseen empaattiseen suhtautumiseen. Moniarvoistuva yhteiskunta ei kaipaa yhdenmukaisuuspyrkimyksiä vaan taitoa elää toisia kunnioittavalla tavalla ilman, että kaikesta ollaan samaa mieltä. Lasten tulee oppia tunnistamaan asioiden kompleksisuus ja samalla oppia, että ristiriitaistenkin asioiden keskellä voi elää (Poulter 2013, 95).

4 ARVOT JA HYVEET

4.1 Arvojen taustaa

Arvoja tarkastellessa käsittelyssä on todellisuuden osa, jota ei koeta aisteilla. Tämä todellisuuden osa on ihmisen kannalta tärkein. Arvoista löytyy korkeimmat päämäärät inhimilliselle kasvulle ja kehitykselle. Arvot ovat jotain objektiivista, meistä ihmisistä riippumatonta ja ajatonta. Näin määritellyt arvot säilyvät arvoina riippumatta ihmisen kokemuksesta. Tällainen arvojen määrittely tarjoaa nykyiseen monikulttuuristuvaan todellisuuteen mahdollisuuden keskinäiseen yhteisymmärrykseen ja universaalien arvojen toteuttamiseen. (Purjo 2014, 38.)

Gjerstad (2015, 289) kirjoittaa arvokasvatuksen olevan yksi hankalimmista aikuisten ja lasten väliseen vuorovaikutukseen liittyvistä kysymyksistä. Postmodernissa hengessä kuulee usein väitettävän, ettei arvoista vallitse maailmanlaajuista yksimielisyyttä. Gjerstad kumoaa Helkaman (2009, 52-55) tutkimuksiin viitaten tämän väitteen. Helkaman arvotutkimuksissa on löydetty tietyn tasoinen maailmanlaajuinen yksimielisyys arvojen tärkeydestä. Hyväntahtoisuusarvot, erityisesti rehellisyys ja vastuuntunto, ovat kaikkialla selkeästi tärkeimpiä arvoja.

Liisa Keltikangas-Järvinen (2010, 23-24) kirjoittaa sosiaalisten taitojen ja arvojen yhteydestä. Sosiaalisia taitoja tarkastellaan usein kognitiivisina taitoina. Ongelmanratkaisu, tilanteiden selvittäminen ja vaihtoehtojen löytäminen tietysti tätä ovatkin mutta sosiaaliin taitoihin sisältyy myös eettisyys ja moraalinen aspekti. Ei riitä, että sosiaalisessa tilanteessa käytetty taito on tehokas ja toimiva, sen täytyy olla myös moraalisesti ja eettisesti hyväksyttävä. Tässä kohtaa astuu kuvaan kasvatus. Lapsi keksii kyllä tehokkaat keinot selvitä ryhmässä, mutta keinot eivät aina hyviä. Aggressio on monessa tilanteessa tehokasta. Sosiaalisesti hyväksyttävä käytös taas ei tuota tulosta heti, joskus ei ollenkaan.

Ihmisen sosiaaliset taidot kuvaavat täten myös hänen persoonaansa. (Keltikangas-Järvinen 2010, 23-24.)

Tapio Puolimatka (2011) määrittelee länsimäisen kulttuurin arvojen taustalla oleviksi valtatraditioiksi naturalismin, antiikin hyve-etiikan ja kristinuskon. Länsimaista kulttuuria hallitseva kasvatusihanne on humanistinen kasvatusihanne. Naturalistisen näkemyksen mukaan olemassaololla ei ole perimmäistä tarkoitusta vaan kaikki on seurausta päämäärättömistä luonnon prosesseista. Hyve-eettinen perinteen mukaan ihminen tulee onnelliseksi elämällä hyveellisesti. Kristinuskon mukaan ihminen Jumalan kuva ja oman elämänsä kautta kertoo Jumalan täydellisyydestä. (Puolimatka 2011, 11,12 ja 35.)

Antiikin perinne yhdessä juutalais-kristillisen perinteen kanssa pitää arvotajuntaa ihmiselle keskeisenä ominaisuutena. Arvotajunta ohjaa ihmistä kasvamaan jatkuvasti. Arvotajuisena ihmisenä ihminen arvioi erilaisia elämäntapoja tehden niistä päätelmiä. Ihminen määrittää erilaisia tapoja sen mukaan ovatko ne hyviä vai pahoja, oikeita vai väriä, pinnallisia vai syvällisiä. Perusarvot ovat inhimillisen elämän edellytys. Ihminen tarvitsee arvoja ymmärtääkseen itseään ja muita. (Puolimatka 2011, 31-32.)

Miksi arvojen tiedostaminen on tärkeää ihmisenä kasvamisen kannalta? Filosofin Max Schelerin (1913-1916/1980) arvoihin liittyvä teoreettinen malli kuvaa arvojen merkitystä ihmisen persoonaksi kehittymisessä (Puolimatka 2010, 32). Scheler kuvaa teoreettisessa mallissaan jokaisen ihmisen syvintä, muista ihmisistä erottuvaa ainutlaatuisuutta termillä persoona. Schelerin mukaan ihmisen persoona näyttäytyy vahvasti siinä, mitä hän rakastaa ja vihaa. Ihmisen rakastamien asioiden järjestyksestä Scheler käyttää nimitystä rakkauden järjestys (*ordo amoris*). Tämä rakkauden järjestys on arvojärjestys, joka kuvaa ihmisen persoonaa. Persoona voidaan määritellä Lindqvistin mukaan (1990/2006, 67) tarkoittamaan yksilöllistä ihmistä, jonka erityislaatuisuus ja sisäiset mahdollisuudet vahvistuvat hänen kasvaessaan. Persoona on elävä, yksilöllinen ja kokonaisvaltainen. Gjerstad puolestaan näkee persoonan olevan pysyvämpää kuin identiteetti. Identiteetti voi vaihdella eri elämäntilanteissa ja

erilaisten tulkintojen kautta, mutta persoona on jotakin syvällistä ihmisen omaa. (Gjerstad 2015, 278-280.) Arvojen järjestyksen teorian kautta varhaiskasvatuksen henkilöstö pystyy paremmin ymmärtämään arvojen merkityksen persoonan kehityksessä.

Ihmisen itselleen luoma arvojärjestys on Schelrin mukaan hierarkkinen. Arvonäkökulmaan liittyy käsitys arvojen keskinäisestä suhteesta – arvot asettuvat ihmisten mielissä tärkeysjärjestykseen. Schelerin mukaan arvojen hierarkia jakautuu viiteen alueeseen, joiden välinen tärkeysjärjestys jokaisen ihmisen mahdollista tiedostaa. Schelerin arvoasteikko:

1. Alimmalla tasolla aistitoimintojen kautta koettavat arvot esimerkkinä mielihyvä ja mielihyvä
2. Toisena tasona ovat hyötyarvot jotka sisältävät käytännöllisyyteen liittyviä asioita
3. Seuraavana arvoasteikossa ovat elämänarvoiksi nimetyt arvot joihin sisältyy erilaisia elämän hyvinvointia kuvaavia arvoja
4. Seuraavan arvotason henkiset arvot ovat riippumattomia kehosta ja fyysisestä ympäristöstä ja ne sisältävät muun muassa esteettisiä ja eettisiä arvoja
5. Arvoasteikon ylimpänä on pyhän arvot. Pyhyys on Schelerin mukaan objektiivinen arvo josta käsin määräytyy kaikki muut arvot. Pyhyys arvoista riippuu ihmisen onnellisuus kaikkein syvimmissä mielessä. Pyhyys arvoja kokevat kaikki ihmiset uskonnollisuudesta riippumatta. (Puolimatka 2011, 32-33 sekä Solasaari 2003, 79.)

Ihmisen sisäinen arvojärjestys määrää sen mikä on hänelle kaikkein rakkainta. Ihmisen elämän arvojärjestyksen voidaan katsoa olevan kohdallaan, kun hän rakastaa elämässä arvokkainta ja vihaa elämää tuhoavia asioita. Ihmisen teot, asenteet ja tunteet ovat seurausta tästä arvojärjestyksestä. Schelerin mukaan ihmisen maailmankatsomus näyttäytyy hänen arvojärjestyksessään, jota hän nimittää rakkauden järjestykseksi. Ihmisten keskinäinen ymmärrys edellyttää, että yksilöt ymmärtävät toistensa sisäisen rakkauden rakenteen. Rakenteen ymmärtäminen auttaa ymmärtämään kunkin yksilön toiminnan, tunteet ja asenteet suhteessa kaikkeen elämässä eteen tulevaan. (Puolimatka 2010, 76.) Kasvattajan tehtäviin kuuluu tarjota lapsille henkisten ja pyhän arvoihin liittyviä

sisältöjä heidän kasvuympäristöönsä perustarpeista huolehtimisen lisäksi (Solasaari 2003, 71).

”Rakastava aikuinen avaa lapsen nähtävälle hänen kehittymisen ja kasvamisen mahdollisuutensa. Näin lapsen omanarvontunto ja rakkaus omaa itseä kohtaan säilyy ja pääsee kehittymään, ja hänessä voi syntyä pyrkimys alimmista mielihyvähakuisista toiminnoista ylempiä, henkisiä arvoja tavoittelevia toimintoja kohti. Ylempien arvojen saavuttaminen on palkitsevaa, sillä se tuottaa mielihyvää syvempiä ilon ja onnen tiloja. Henkisten arvojen tavoittelu vaatii kuitenkin usein itsekuria ja kieltäymyksiä. Ilman aikuisen tukea lapsi jää tai palaa herkästi tasolle, jossa mielihyvien saavuttaminen käy helposti ja vaivattomasti.” (Solasaari 2003, 78.)

4.2 Varhaiskasvatuksen arvoperusta

Kasvatuksessa kaikki päätökset perustuvat jollakin tavalla arvoihin (Ylönen 2002, 14). Varhaiskasvatusta ohjaavat arvot on määritelty varhaiskasvatussuunnitelmassa. Suomen perustuslaki (731/1999) ja YK:n lastenoikeuksien julistus määrittelevät yksilön ja lapsen oikeuksia. Perustuslain 6§ mukaan kaikki ihmiset ovat lain edessä yhdenvertaisia. Perustuslaissa mainitaan erikseen että, ”Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti” (Perustuslaki 11.6.1999/731 6§). Suomessa vanhempia tuetaan esimerkiksi neuvolatoiminnan, lapsilisien ja vanhempainvapaiden avulla mikä osaltaan lisää lasten tasa-arvoja.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa on kirjattuna arvoperusta, joka ohjaa kaikkea toimintaa. Yleisperiaatteena kaikessa toiminnassa on lapsen etu jonka mukaan lapsella on oikeus huolenpitoon, suojeluun ja hyvinvointiin (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 20). YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen, varhaiskasvatuslain ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaisesti noudatetaan mielipiteen huomioimista ja

kohdellaan kaikkia tasa-arvoisesti eikä ketään syrjitä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 20).

Varhaiskasvatuksen arvoperustaksi on nostettu kuusi erillistä kohtaa: lapsuuden itseisarvo; ihmisenä kasvaminen; lapsen oikeudet; yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuus; perheiden monimuotoisuus ja terveellinen ja kestävä elämäntapa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 20-21). Näiden arvojen sisältöä on eritelty ja avattu asiakirjaan.

Lapsuuden itseisarvon lähtökohtana on jokaisen lapsen ainutlaatuisuus. Lapsi nähdään arvokkaana juuri sellaisena kuin hän on. Keskeisenä oikeutena on se, että lasta kuullaan, hänet nähdään ja hänet otetaan huomioon yksilönä ja yhteisön jäsenenä. Lasten kasvua tuetaan kohti totuutta, hyvyyttä, kauneutta, oikeudenmukaisuutta ja rauhaa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 20.)

Varhaiskasvatuksessa arvostetaan sivistystä. Sivistyksen arvostaminen näkyy siinä miten suhtaudutaan itseän, toisiin, ympäristöön ja tietoon. Sivistyksen arvostaminen johtaa haluun toimia oikein. Varhaiskasvatuksen henkilöstö keskustelee lasten kanssa ihanteista ja arvoista. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 20-21.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 20) sanotaan: "Varhaiskasvatus perustuu elämän, kestävä elämäntavan ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen sekä ihmisarvon loukkaamattomuuteen."

Lapsen oikeuksia varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 21) kerrotaan olevan itsensä ilmaisun oikeus. Lapsella on oikeus tulla ymmärretyksi omilla keinoillaan. Lapsella on myös oikeus saada monipuolisesti opetusta ja leikkien oppia lisää kaikesta itselleen tärkeästä. Lapsella on oikeus kuulua ryhmään sekä yhteisöllisesti käsitellä tunteita ja ristiriitoja. Varhaiskasvatus on edistämässä suomalaisen yhteiskunnan demokraattisia arvoja. Lapsella on mahdollisuus kehittää taitojaan riippumatta ominaisuuksistaan henkilöstön luomassa moninaisuutta kunnioittavassa ilmapiirissä. Varhaiskasvatuksen kerrotaan rakentuvan moninaiselle suomalaiselle kulttuuriperimälle, joka

muovautuu edelleen henkilöstön, lasten ja heidän perheidensä vuorovaikutuksessa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018.)

Lasten perheidentiteettiä tuetaan varhaiskasvatuksessa ja luodaan olosuhteet joissa jokainen lapsi saa kokea oman perheensä arvokkaaksi. Monimuotoisiin perheisiin suhtaudutaan ammatillisesti. Perheiden erilaisuus kulttuurin, katsomuksen, uskonnon, perinteiden ja kasvatuskäsityksien suhteen ei aiheuta ammatillisesti toimivalle varhaiskasvatuksen henkilöstölle ongelmia. Avoimuus ja kunnioittava suhtautuminen luo edellytykset kasvatusyhteistyölle. Varhaiskasvatus ohjaa lapsia terveyttä ja hyvinvointia edistäviin elintapoihin. Lapsia ohjataan kehittämään tunteita ja esteettistä ajatteluaan. Kestävän elämäntavan periaatteita noudatetaan ja huomioidaan näiden sosiaalinen, kulttuurinen, taloudellinen ja ekologinen ulottuvuus. Varhaiskasvatuksessa luodaan pohjaa ekososiaaliselle sivistykselle. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 20-21.)

5 LAPSEN KATSOMUKSEN MUOTOUTUMINEN

5.1 Kehitysvaiheet

Ihmisen elämänkatsomuksen muotoutuminen on koko elämänmittainen matka. Katsomuksen kehittyminen seurailee muuta kognitiivista ja sosiaalista kehitystä, eikä ole irrallinen saareke ihmisessä. Katsomuksen muovautumiseen vaikuttaa lapsen ympäröivä uskonto, kulttuuri ja kokemukset. Ymmärtääksemme katsomuksen muotoutumista on syytä tutustua teoreettisiin malleihin katsomuksen kehittymisen vaiheista.

Amerikkalainen teologi James W. Fowler on yhdistänyt kehityspsykologian ja uskontotieteen laatiessaan teorian ihmisen maailmankatsomuksen ja uskon kehitysvaiheista. Fowler hahmottaa ihmisen maailmakatsomuksellisen kehityksen kuuden vaiheen jatkumona. Mikään vaihe ei ole toista parempi, vaan ne ovat vain kuin eri puolilla taloa olevia ikkunoita, joista ihmiset katsovat ulos. Eri vaiheessa olevat ihmiset kokevat ja tulkitsevat uskonnollisia ilmiöitä eri tavalla. (Dunderfelt 2011, 185.)

Alussa, parein ensimmäisen elinvuotensa ajan lapsella on eriytymättömän uskon vaihe. Kolmen vuoden iässä tulee intuitiivis-projektiivinen uskon vaihe, joka kestää noin 6-7-vuotiaaksi. Puheen ja oman ajattelun kehittyminen saa lapsen kohtaamaan elämän suuria kysymyksiä, jotka liittyvät kuolemaan, seksuaalisuuteen, perheen sisäisiin sääntöihin ja kieltoihin. Tässä ensimmäisessä vaiheessa lapsi kuitenkin jäljittelee lähiyhteisönsä näkemyksiä. Mielikuvituksen osuus on voimakasta ja aikuisen näkökulmasta ajattelu epäloogista. (Dunderfelt 2011, 186.)

Fowlerin viimeisintä uskonnollisen kehityksen vaihetta nimitetään yleismaailmallisen uskon vaiheeksi. Tässä vaiheessa yksilö on ylittänyt

itsekkyyden rajat ja on valmis toimimaan suuremman hyvän puolesta. Ihmisessä toteutuu yleisinhimillinen rakkaus ja oikeudenmukaisuus, jotka eivät riipu yhteisön rajoista. Harvat ihmiset katsovat Fowlerin mukaan maailmaa tästä näkökulmasta. Hänen tutkimuksensa osoittavat myös, että maailmankatsomus ja usko voivat olla elämänkulussa kehittyviä näkemyksiä. Fowlerin esiin nostamien näkökulmien mukaisesti ihmiskunnalla on toivoa sen suhteen, että räikeimmät maailmankatsomukselliset riidat voidaan saada sovitetuksi. (Dunderfelt 2011, 187.)

Katsomukseen liittyy ihmisen käsitykset oikeasta ja väärästä. Näiden määrittämisen taustalla on ihmisen ajatukset olemisen luonteesta filosofisessa mielessä. Useimmiten käytännön kasvatustyössä ei kasvattaja tule pohtineeksi uskonnonfilosofisia lähtökohtiaan perustellessaan vastauksiaan katsomuksellisiin kysymyksiin. En tässä tutkimuksessa tutki filosofisia lähtökohtia moraaliin, mutta filosofian ja teologian historiassa uskonnon ja moraalin suhde on yleensä nähty läheiseksi. Uskonnon yhdeksi ulottuvuudeksi on nähty hyvän elämän peruseriaatteiden määrittämisen (Vainio & Visala 2011, 198). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018) antaa raamit siihen miten oikeaa ja väärää varhaiskasvatuksessa opetetaan.

Uskonnon ja moraalin suhde on monimutkainen monikulttuuristuvassa yhteiskunnassamme. Varhaiskasvatuksessa voidaan ajatella moraalin perustuvan sopimusteoreettisesti varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määriteltyihin arvoihin ja sisältöihin. Sopimusteoriassa moraalin voidaan nähdä perustuvan yksilöiden välisiin sopimuksiin (Vainio & Visala 2011, 207). Lapsen ollessa varhaiskasvatustilanteen piirissä häntä kohdellaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määriteltyjen arvojen ja tavoitteiden mukaisesti. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa toteutamme lapsen katsomuksen kehityksen tukemista lasten henkilökohtaisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa yhdessä vanhempien kanssa sopimiemme periaatteiden mukaisesti.

5.2 *Spiritualiteettiin kasvaminen*

Ihmiselle on tyypillistä liittää kokemuksiinsa syvempiä merkityksiä. Ihmisen historiassa esimerkiksi luonnonilmiöt ovat saaneet erilaisia, usein jumalalliseen alkuperään liittyviä tulkintoja. Ihmiselle on ominaista myös oman alkuperän ja elämän tarkoituksen pohtiminen. Todellisuuden syvemmän olemuksen tietoisuuden voidaan ajatella vaikuttavan uskontojen ja uskomusjärjestelmien kehittymiseen. Uskontokasvatuksessa tätä ilmiötä kutsutaan spiritualiteetiksi. (Ubani 2003, 16.)

Spiritualiteetti on käsitteenä uskonnollisuuteen liittyvä, mutta uskontoa väljempi ja vähemmän uskontosidonnainen. ”Hengellisyys” on lähinnä spiritualiteettia oleva suomenkielinen sana. Spiritualiteetti merkitsee lähes kaikkea ”moraalisen herkkyyden” ja ”mystisen Jumala-yhteyden väliltä”. Spiritualiteetti vaikuttaa esteettisyyden tajuun, mielikuvitukseen, psyykkiseen terveyteen, ihmissuhteisiin ja etiikkaan. Ilmiön jäsentyminen ihmisen kokonaisuuteen ja esimerkiksi suhde etiikkaan vaatisi kuitenkin vielä täsmentämistä. Spiritualiteettia pidetään ihmisen myötäsyttyisenä ominaisuutena. Sen olemassaolo ei ole riippuvainen ihmisen uskonnollisuudesta, vaan se on herkkyyttä arkitodellisuuden transendenttistä luonnetta kohtaan. Ilman ihmisen spirituaalista ulottuvuutta olisi vaikea kuvitella uskontoa muuna kuin sosiaalisena käytäntönä. (Ubani 2003, 16-17.)

Kasvatuksessa tavoitteena on lapsen koko persoonallisuuden kasvu ja kehitys. Kasvu tapahtumassa huomioon on otettava kognitiiviset, affektiiviset ja sosiaaliset tekijät. Spiritualiteetti, lapsen herkkyys uskonnollisuuden alueella, tulisi myös ottaa huomioon julkisissa kasvatusyhteisöissä. Tasapainoinen olemus tunteen ja älyn sekä henkisen ja kehollisen elämänalueen ilmentymisessä kertoo kehittyneestä spiritualiteetistä. Kehittynyt spiritualiteetti auttaa myös suhtautumisessa pysyvyyteen ja muutokseen. Spiritualiteetin kasvattaminen lisää harmoniaa ja tuo uusia näkökulmia elämään. Tavoitteena spiritualiteetti kasvatuksessa on persoona, joka kykenee hyödyntämään älyllisiä kykyjään ja lisäksi kokee herkkyyttä arvoille ja kauneudelle. Spirituaalinen lahjakkuus (SQ) tuo uuden näkökulman lahjakkuuteen. Tätä lahjakkuuden lajia kutsutaan myös

sielun aluksi ja sitä tarvitaan, kun tehdään arvovatkaisuja ja mielekkäitä valintoja omaa elämää koskien. (Tirri 2003. 1-3.)

Varhaiskasvatukseen lapsen kasvatuksessa painopisteen tulisi olla toiminnallisuudessa ja leikin avulla oppimisessa. Lapsi jäljittelee toiminnassaan aikuista–lapsen mielikuvitus ja ajattelu eivät ole vielä kehittyneet, minkä vuoksi keskeistä on aistiminen ja ilmapiiri. Arvojen tasolla pienelle lapselle tärkeää on kokemus siitä, että maailma on turvallinen ja hyvä. Lapselle tulee luoda toivon näköalaa ja teoissa pyrkiä hyvyyteen. (Paalasmaa 2011, 14). Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa lasten turvallisuuden tunnetta voidaan mielestäni lisätä sillä, että ei turhaan korosteta ihmisten katsomusten erilaisuutta.

Arto O. Salonen (2017, 179-180) kirjoittaa lapsen arvomaailman perustan rakentuvan kymmenen ensimmäisen eletyn vuoden aikana. Kaikkia ihmisiä yhdistävien asioiden tunnistaminen saa Salosen mukaan aikaan yhteenkuuluvuuden tunnetta ja sosiaalista eheyttä. Salonen on koonnut eri uskontojen kultaisia sääntöjä yhteen. Kultainen sääntö eri uskonnoissa on sisällöltään hyvin samankaltainen (Salonen 2017, Ketola 2011, 60). Mielestäni lapsille voisi varhaiskasvatuksessa tuoda kultaisen säännön samankaltaisuuden esille ja näin hälventää erilaisuuden pelkoa suhteessa erilaisiin uskontoihin. Onnistunut spiritualiteettikasvatus rikastuttaa sydämen ja mielen ominaisuuksia. Carr (1995) nimeää kristillisiksi sydämen ominaisuuksiksi uskon, toivon ja rakkauden. Buddhalaisessa traditiossa sydämen ominaisuuksiksi (Brahmaviharas) nimetään: ystävällisyys, myötätunto, toisen menestyksestä iloitseminen ja tyyneys. Myös näitä ominaisuuksia voidaan kehittää spiritualiteettikasvatuksen avulla. Spirituaalisena hyveenä usko ei liity uskonnolliseen traditioon, vaan se on syvä tietoisuus siitä, että kaikki on hyvin, vaikka ei pysty perustelemaan ja erittelemään miksi. (Tirri 2003, 4.)

Lapsen maailmassa spiritualiteetille herkistää esimerkiksi: elämän alku ja loppu. Myös voimakkaat tunteet kuten suru ja rakkaus sekä merkittävät elämäntapahtumat: juhla, epäonnistuminen ja palkinnon saaminen herkistävät lasta spiritualiteetille. Erilaiset itseilmaisun tavat: musiikki laulaen tai

kuvataiteellinen toiminta kuten maalaus toiminta ja piirtäminen voivat auttaa herkkyyden tunnistamisessa. Spiritualiteetiltään herkkä huomioi uskonnolliset symbolit ja riitit. Lapsilla tärkeänä tietämisen väylänä uskonnollinen tietämisen alueella toimii sensorinen tietoisuus. Hay on tutkimustensa perusteella muodostanut spiritualisen herkkyyden kategoriat, jotka ovat: 1. Tietoisuuden tunteminen: tässä ja nyt – muutos/virtaus, 2. Mysteerin tunteminen: Ihmettely ja ihailu sekä 3. Arvojen tunteminen: iloa ja epätoivo – korkein hyvyys/tarkoitus. (Tirri 2003., 7 ja Ubani 2003., 18.)

Uskontokasvatus tukiessaan lapsen spiritualiteetin kehitystä tukee mielikuvitusta ja herkistää elämän mysteerille. Elämän mysteeria lähemmäs pääsee parhaiten ihmettelyn ja ihailun kokemuksien kautta. Lapset kokevat usein luonnonilmiöt mysteereinä. Esimerkkinä voidaan käyttää auringonlaskua: se ihastuttaa vielä aikuisenakin vaikka ilmiön tieteellinen selitys tunnetaan. Mysteerin kokemiseen tarvitaan mielikuvitusta. Uskonnollisessa maailmassa mielikuvitus on läsnä symboleissa ja kertomuksissa. Mielikuvituksen ruokkiminen on tärkeää lapsen spiritualisen herkkyyden kehittymisen kannalta. Arvojen tuntemisen kategoria korostaa tunteiden merkitystä. Tunne kertoo suoraan sen mitä arvostamme. Tärkeisiin asioihin liittyy voimakkaita tunteita. Elämän merkityksen etsiminen ja sen todeksi kokeminen löytyy usein intuitiivisesti. Lapsen spiritualinen maailma etsii vastausta elämän tarkoitukseen sekä kysymyksiin: kuka minä olen?; mihin minä kuulun? (Tirri 2003, 9.)

6 MENETELMÄN KUVAUS

6.1 Tutkimustehtävä

Tässä työssä tutkin Topeliuksen satua Koivu ja tähti. Haluan selvittää, mitä katsomuskasvatuksellisia aiheita satu sisältää ja onko se relevantti katsomuskasvatuksessa käytettävä satu nykyajan varhaiskasvatukseen käyttöön. Sadun sisältämät arvot nostan tarkasteluun varhaiskasvatukseen arvojen rinnalle ja tarkastelen näitä arvoja myös varhaiskasvatukseen ammattilaisille suunnattujen ammattikirjojen katsomuskasvatukseen antamien ohjeistusten näkökulmasta.

Tutkimuskysymykseni ovat: 1) Millaisia arvoja Topeliuksen satu Koivu ja tähti sisältää? 2) Sopiiko Koivu ja tähti satu varhaiskasvatukseen katsomuskasvatukseen keinoksi?

6.2 Aineistona satu Koivu ja tähti

Koivu ja tähti -satu on julkaistu ensimmäistä kertaa suomeksi teoksessa Lukemisia lapsille 3. vuonna 1893. Sadussa pienet sisarukset tyttö ja poika viedään isonvihan aikana Venäjälle. Lapset pääsevät hyvien ihmisten hoivaan. Lapset kasvavat ja voimistuvat mutta ikävöivät kovasti kotiaan. Kodistaan he muistavat isänsä ja äitinsä, pihassa kasvavan ison koivun, jonka oksilla linnut laulelivat ja tähden, joka tuikki puun oksien lomasta. Kun kymmenen vuoden kuluttua lasten korviin kantautui huhu, että Suomessa on rauha, he päättävät palata kotiinsa. He lähtevät pitkälle kotimatkalle ympärillä olevien ihmisten säälistä ja epäuskoisista kommentteista huolimatta. Vuoden taivallettuaan he ihmeellisten pikkulintujen ohjaamana pääsevät takaisin kotiin, missä isä ja äiti ovat surusta vanhentuneet ennen aikojaan. Sadun lopussa tyttö oivaltaa heitä

ohjanneiden lintujen olleen heidän kuolleet pikkusisaruksensa, jotka ovat opastaneet heidän kotiin lohduttamaan isää ja äitiä.

6.3 Aineiston analyysi

Lähestyn Koivu ja tähti -satua sisällönanalyysin keinoin etsimällä sadusta katsomus- ja arvokasvatukseen viittaavia aineksia. Jaottelin sadusta löytämiäni arvoja ja uskomuksia eri kategorioihin.

Tutkimuksessani lähdin etsimään sadun arvomaailmaa listaamalla lukiessani löytämiäni arvoja. Tämän jälkeen käytin Schelerin arvojen järjestystä apuna arvojen luokittelussa eri tasoille. Näitä arvotasoja avasin määrittelemällä löytämieni arvojen taustoja käyttäen apuna tutkimukseni teoriapohjaa.

Lapsen katsomus muovautuu varhaiskasvatuseräisenä hyvin kokonaisvaltaisesti ja toiminnallisesti. Minun analyysini tarkoituksena on selvittää Koivu ja tähti - sadusta löytyvien arvojen soveltuvuutta katsomuskasvatukseen. Satua useita kertoja lukemalla löysin siitä kolmen eri ulottuvuuden arvokasvatukselliset tasot. Listasin satua lukiessani sadun sisältämiä arvoja asiasanalistoiksi. Näiden listojen luokittelulla päädyin jaottelemaan sadun katsomuskasvatukselliseksi määrittelemäni arvot seuraavaksi esittelemäni jaottelun mukaisesti. Jaoin sadusta löytyvät arvot kolmeen eri luokkaan. Ensimmäisenä käsittelin iankaikkisuuteen, pyhyyteen ja jumaluuteen liittyviä asioita. Seuraavana siirryin tarkastelemaan sadusta välittyvää suhdetta maailmaan ja toiseen ihmiseen, viimeisenä tarkastelen sadusta löytyviä ihanteita ja hyveellisen ihmisen esikuvaa.

Näitä sadusta löytämiäni arvoja tarkastelen varhaiskasvatussuunnitelman ja varhaiskasvatuksen toimintaa ohjaavien asiakirjojen tekstien rinnalla, pohtien Topeliuksen sadun käyttökelpoisuutta varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa.

6.4 Tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden pohdintaa

Tiedostan hyvin omat lähtöasetelmani tutkijana. Olen suomalaisessa kulttuurissa kristillisen kasvatuksen saanut perinteisiä arvoja kunnioittava yksilö. Topeliuksen satuihin minulla on henkilökohtainen lapsuudessa luotu tunnesuhde. Edellä mainittujen faktojen takia joudun ponnistelemaan kovasti saadakseni objektiivisen suhteen tutkittavaan asiaan.

Tutkielmani aihe on tärkeä. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta annettaessa on toimittava eettisesti vastuullisesti. Käytännön työtä tekeville katsomuskasvatus on vaikea aihe. Tutkielmani esittelee yhden suomalaisen sadun katsomukselliset ulottuvuudet. Tutkielmani voi olla avuksi valittaessa sisältöä katsomuskasvatuksellisiin sisältöihin varhaiskasvatuksessa.

Tutkimustulokseni luotettavuus olisi voinut lisääntyä, jos tutkimusta olisi ollut tekemässä useampi tutkija. Triangulaation avulla kyetään ylittämään henkilökohtaiset ennakkoluulot ja löydetään enemmän kuin yksi näkökulma (Tuomi & Sarajärvi 2002, 140-141). Taustatyötä tutkielmaani tehdessäni ajauduin syvälle uskonnonfilosofisiin pohdiskeluihin. Oman oppimiseni kannalta se oli tärkeää. Itselle arvokkaiden asioiden tiedostaminen on avain myös toisten ihmisten tärkeiden asioiden arvostamiseen. Vaikka Schelerin teoria ei ollut tutkimuskysymykseeni vastaamisen kannalta olennainen, halusin sen kirjallisessa raportissani säilyttää. Schelerin teoria auttaa ymmärtämään arvojen merkityksen ihmisen persoonan kehitymisessä.

7 SADUN KATSOMUKSELLISET ARVOT

Pohdin tässä luvussa sadun arvoja jaotellen ne kolmeen kategoriaan. Näihin kategorioihin olen päätenyt Yli-Koski-Mustosen katsomuksen määrittelyn avulla. Yli-Koski-Mustonen määritteli katsomuksessa olevan kyse maailmankatsomuksesta, johon sisältyy ontologinen ja eettinen orientaatio ja elämänfilosofia suhteessa elämänkysymyksiin, maailmaan ja ihmisyyteen (Yli-Koski-Mustonen 2018, 6-7).

Tarkastelen ensin suhdetta elämänfilosofiaan. Olen tarkastellut tämän kategorian alla sisältöjä liittyen iankaikkisuuteen, pyhyteen ja jumaluuteen. Sen jälkeen siirryn tarkastelemaan suhdetta maailmaan. Maailmaan suhtautumisen sisältöinä olen käsitellyt tässä tutkimuksessa toiminnan tasoa ja käyttäytymistä, sekä ihmisen suhdetta lähimmäiseen ja luontoon. Viimeisenä siirryn tarkastelemaan ideologista ihannetasoa, jossa pyrin löytämään sadun välittämiä ihmisyyden hyvearvoja tarkastelun kohteeksi. Tämä viimeinen käsittelemäni osio edustaa katsomuksellisesti suhdetta ihmisyyteen.

7.1 *Suhde Jumalaan*

Sadusta välittyy vahva usko Jumalan olemassaoloon ja johdatukseen. Jumaluus sadussa on panteistista ja monoteistista. Jumala-sana mainitaan sadussa useita kertoja. Läpi sadun Jumalan nähdään johdattavan kaiken olevaisen toimintaa. Päähenkilönä olevat lapset eivät epäile Jumalan olemassaoloa missään kohtaa, vaikka heidän kohtaamansa ihmiset epäilevät suoraan heidän selviämistään. Lapset luottavat, että Jumala pitää heistä huolen. Panteismi ilmenee sadussa muun muassa pikkulintujen toimimisena Jumalan lähettiläinä ja johdattajina.

Saara Kinnunen (2011, 22) kirjoittaa lapsen uskonnollisen kehityksen olevan sidoksissa varhaislapsuuden ihmissuhteiden virittämiin tunnekokemuksiin. Lapsen käsitys Jumalasta perustuu hänen mukaansa niihin kokemuksiin, joita hänellä on omista vanhemmistaan. Rakastavassa, lapsen tarpeet täyttävässä hoidossa lapsella on turvallinen olo, mikä on pohjana hänen jumalakuvaansa ja jumalasuhteeseensa. Saara Kinnusen kuvauksen mukaan sadun lapsilla on ollut Jumala uskoa tukeva lapsuus, heillä on luottavainen jumalasuhteeseen, joka ei horju epäilysten edessä. Sadussa siskon epäillessä, kuinka he selviäisivät hän saa vastauksen:

”Veli vakuutti: Jumala on meitä varjeleva. Muistatko vielä rukouksen, jonka jo pienenä opimme kotona: Vaikka kunne kulkenenkin, turvanain on Herran henki.”

Sadun lapsille on kotona opetettu luottamusta rukouksen keinoin.

Koivu ja tähti -satua analysoinut Timo Jantunen (2007, 90) näkee sadun lasten uskon perustan luodun jo varhaislapsuudessa. Hän kirjoittaa:” Lapsilla on ollut myös vanhemmat, jotka ovat odottaneet heiltä tottelevaisuutta, luontaisen auktoriteetin kunnioitusta. Heidän uskonsa siementä on hoidettu, ja heidän on annettu luottaa korkeimman voimaan ja johdatukseen.” Sadun lopussa isän puheenvuoro vahvistaa tätä näkemystä:

”Vaeltakaa edelleenkin Jumala sydämässä ja iankaikkinen päämäärä aina silmäinne edessä! Enkelien ohjattessa kuljitte vakavasti; osoittakoot ne teille vastedeskin tietä!”

Lasten uskon pohja oli rakennettu kotona—isä ja äiti olivat valaneet heihin toivon ja luottamuksen kivijalan, ennen kuin sota oli repäissyt heidät irti juuriltaan.

Koivu ja tähti -sadun teismi on silmiinpistävä. Teismin jumalakäsitykseen liittyy käsitys Jumalan kaikkivaltiuudesta, kaikkitietävyydestä ja täydellisestä hyvydestä (Vainio & Visala 2011, 36). Tällainen käsitys huokui sadun päähenkilöiden vuorosanoista. Esimerkkinä veljen vuorosanat muukalaisille, jotka kyselivät miten he aikovat löytää perille:

”Kuka teille osoittaa tien sinne? Jumala, sanoi poika.”

Lapset luottivat siihen, että Jumalalla oli heitä varten hyvät suunnitelmat ja Jumala tulisi heitä kaikissa vaikeuksissaan auttamaan. Teismin kannattajat kokenevat sadun maailmankuvan tutuksi ja turvalliseksi.

Schelerin arvojen järjestystä tähän soveltaen tytön ja pojan ohjaavana arvona oli pyhyys-arvo, kaikkein korkein Schelerin rakkauden järjestyksessä (ordo amoris). Usko Jumalaan ja Jumalan johdatukseen ohjasi heidän valintojaan sadun kaikissa käänteissä. Gjerstad (2015, 280-281) kirjoittaa Schelerin rakkauden järjestyksen määrittävän sitä millainen persoona ihminen on. Jokainen ihminen ymmärtää häntä ympäröivän maailman eri tavalla, on kiinnostunut tietyistä asioista, luontaisesti rakastaa tai vihaa eri asioita. Nämä mieltymykset eivät tule pakottamalla ja ovat kiinteä osa ihmisen persoonaa. Näin ollen, jos tunnetaan ihmisen rakkauden järjestyksen, tunnetaan hänen syvin olemuksensa. Rakkauden järjestyksen ohjaa ihmisen arvovalintoja ja tekoja. (Gjerstad 2015, 280-281.) Rakkauden järjestyksen teoria selittää hyvin sen, miksi lapsuudessa omaksutut arvot ovat niin tärkeitä ihmisyyteen kasvamisessa.

Koivu ja tähti -sadun juoni seuraa sitä, mihin Jumala sadun päähenkilönä olevat lapset johdattaa. Satuun tuo jännitystä ajatus siitä, pääsevätkö he kotiin, johon he kokivat Jumalan heitä kutsuvan. Sadun loppu tuo täyttymyksen: Jumalaan voi luottaa, hän johdattaa perille.

Sadussa näytetään toteen se, että omat tavoitteet ovat saavutettavissa. Lasten päästyä kotiin poika toteaa saavuttaneensa päämääränsä:

"Katso, sanoi poika, kuinka kirkastuneena taivaan lempeä tähti kimaltelee koivun lehvien lomitse! Nyt olemme löytäneet kotimme; nyt emme pyri etemmäksi, siskoni!"

Koivu ja tähti -sadun kuullut lapsi voi saada tästä ajatuksesta voimaa omien haaveidensa toteuttamiseen. Koivu ja tähti -kertomus luo kirjallisessa muodossa lapsien eteen maailman, jossa lapsilla on omia päämääriä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvopohjassa kuvataan lapsilla olevan oikeus ilmaista itseään ja mielipiteitään sekä tehdä valintoja. Koivu ja tähti -sadun lapset ilmaisivat tavoitteensa ja toiveensa: he valitsivat päämääräänsä kohti pyrkimisen, ja sadun maailma kantoi heitä saavuttamaan tavoitteensa.

2000-luvun satuihin verrattuna kristillisyyteen liittyvä uskonnollisuus on Koivu ja tähti -sadussa itsestään selvää. Koivu ja tähti -sadussa viitataan Raamatun kertomuksiin, joita ei sadussa kuitenkaan selvennetä, vaan joiden voidaan olettaa olevan lukijalle tuttuja entuudestaan (Babylonin vankeus, Israelin lasten vankeus, helluntain lohdutus) esimerkki:

”Heidän mielensä oli niin kuin Babylonin vankeuteen vietyjen juutalaisten, jotka ripustivat kanteleensa pajuihin”

Jaakkolan (2011) mukaan Topeliuksen satukirjat ovat osa Suomen kansallista sivistysprojektia. Topeliuksen pedagogisessa maailmassa sivistys ja usko kuuluvat yhteen, Topeliuksen sivistysnäkemys on monipuolinen ja kokonaisvaltainen; hänen maailmankuvassaan sivistys vie uskon asiaa eteenpäin. Tämä ajatus poikkeaa voimakkaasti nykypäivästä, jossa rationaalinen sivistys liitetään useimmiten agnostisuuteen ja ateismiin (Jaakkola 2011, 128.). Nykyaikana kaikilla ei välttämättä ole tietämystä Raamatun kertomuksista, koska aatemaailma on erilainen kuin Topeliuksen kirjoittaessa satua. Varhaiskasvatuksessa Koivu ja tähti -satua käsiteltäessä on syytä lapsentajuisesti kertoa sadun kirjoittamisajankohdasta ja sen ajan maailmankuvasta.

Topelius oli vaikuttunut Fröbelin lastentarhojen pedagogiikasta, ja hän on kirjoittanut sanomalehdessä tästä pedagogiikasta ensimmäisenä Suomessa 1856. Topelius on lastenkirjoissaan yrittänyt toteuttaa Fröbelin periaatteita: lähtökohdaksi kirjoissa on haluttu asettaa lapsi ja hänen maailmansa. Topelius halusi iskostaa lapsiin jo nuorena halutun arvomaailman. Jumala, isänmaa ja luonto on saduissa yhdistetty synteetiksi, jonka tarkoituksena on herättää lapsen sydän sykkimään näille pyhille arvoille. (Jaakkola 2011, 53.) Koivu ja tähti -sadussa Jumalan ääni kutsuu lapsia palaamaan isänmaahan, jonka luonnossa he selviävät vaivalloisen kotimatkan kuin ihmeen kaupalla.

Topeliaanista ajattelutapaa tutkinut Päivi Jokela (2000, 83) kirjoittaa Topeliuksen hyödyntäneen sen ajan rahvaan keskuudessa vallitsevina olleita diskursseja, eli kristillistä maailmankatsomusta ja auktoriteettiuskoa, luodessaan kirjoituksissaan isänmaanrakkaudesta suorastaan jumalallisen velvollisuuden. Topelius vei näin eteenpäin protestanttiselle etiikalle ominaista työnteon, velvollisuuksien

täyttämisen mallia, joka on nähtävillä myös Koivu ja tähti -sadussa. Topeliaaninen Jumala on suomalaisenkin ylin auktoriteetti, joka asettaa odotukset ihmisille: ihmisten tulee pyrkiä elämään Jumalan asettamaa tietä ja harjoittaa itsekuria. (Jaakkola 2011., 89.) Sadun lasten maailmankuva on järkkymätön ja selkeä—heille itselleen on selvää, että he ovat oikealla tiellä. Sadun viesti tämän päivän lapsille voisi olla se, että ihmisen on mahdollista löytää oma kutsumuksensa. Oman kutsumuksen löytämisen jälkeen päämääriin pääseminen on mahdollista ja jokaisen on mahdollista löytää elämälleen tarkoitus ja syvempi merkitys.

Sadun arvojen tutkiminen nosti esiin myös ajatuksen jälleensyntymisestä. Sadun päähenkilöiden kuolleet sisarukset elävät pikkulintuina johdattaessaan lapsia kohti kotia. Jälleensyntyminen kuuluu oleellisena oppina itämaisiin uskontoihin, esimerkiksi buddhalaisuuteen ja hindulaisuuteen. Löytämäni lähdekirjallisuus käsitteli Topeliuksen tuotannon kristinuskoon liittyviä ulottuvuuksia, eikä tätä puolta tuotu esiin missään lähdekirjoissani. Tällainen ulottuvuus sadusta kuitenkin on, joten myös itämaisten uskontojen edustajat voivat löytää sadusta omaa katsomustaan tukevia ajatuksia. Linnut toimivat sadussa Jumalan lähettiläinä ja oppaina, enkelin tehtävissä. Sadun lopulla tyttö sanoo:

”Nytpä tiedän. Enkelit linnun muodossa, jotka koko matkan ovat meitä seuranneet, ja jotka tänä päivänä ovat koivussa kotiintuloamme ennustaneet, ne olivat meidän pienet siskomme, jotka nukkuvat haudassa. Ne aina kuiskasivat sydämässämme: menkää kotiin!”

Koivu ja tähti -sadussa lapsien luottamus Jumalaan oli suuri. Heille Jumala oli isällinen huolehtiva hahmo, joka antoi heille kaiken hyvän. Sadun alussa Jumalaa kuvataan myös ankarana:

”...Jumalan viitsaus kulki yli maamme kurittaen sitä ankarasti: sen ajan muistot eivät koskaan katoa.”

Ankara Jumala ei tämän jälkeen lapsia koettele, mutta sadun lopussa Jumalan ankaruuden kerrotaan koetelleen lasten äidin ja isän uskoa lasten kotoa poissaolon aikana. Elossa olevien lasten paluu tuntuu kuitenkin olevan vanhemmille heidän kaipaamansa täytyminen, joka pyyhkii pois kaikki koetut murheet ja tuo onnellisuuden ja elämän merkityksellisyyden taas takaisin.

7.2 Suhde luontoon

Luonto, tietty koivu ja sen oksiston lomitse loistava tähti, on oleellinen kodin tunnus tutkimassani sadussa. Koivu ja tähti merkitsivät kotia. Kodin kaipuu sadun lasten sydämissä oli niin voimakas, ettei uuden asuinpaikan tarjoama hyvinvointi voinut sitä poistaa. Vieraiden ihmisten luona oli ruokaa, vaatteita, lämpöä, viihtyisyyttä ja heitä kohdeltiin ystävällisesti. Ulkoisesti kaikki oli hyvin eikä lapsilla ollut mitään syytä kaivata kasvattikodistaan pois. Isänmaa oli näille lapsille korvaamattoman arvokas, ja sinne he halusivat, vaikka järkisyyt eivät tätä valintaa puoltaneet. Sadun yksi tärkeä teema on kiintymys isänmaan luontoon ja kotiseurakkaus.

Luontokuvaukset sadussa vahvistivat näkemystä, jossa luonto hoitaa ja kantaa. Luonto oli sadun lapsille turvallinen kasvuympäristö ja he viihtyivät luonnonhelmassa.

”He kulkivat eteenpäin, ja linnut lensivät oksalta oksalle, heidän edellensä, niin vitkaan, että lapset helposti voivat seurata niitä. Lapset söivät metsän hedelmiä, joivat lähteitten kirkasta vettä ja lepäsivät yönsä pehmeillä karhunsammalilla.”

Luonnosta lapset löytävät kaiken tarpeellisen, aina löytyi lepopaikka ja ruokaa syötäväksi heidän matkallaan. Lasten suhtautuminen luonnossa liikkumiseen oli luottavaista. Kun tytön mieleen hiipi epäily, poisti poika sen sanomalla: ”Jumala on meitä varjeleva.” Luonnossakin sadun Jumala oli vaaroja suurempi, kaikkea ohjaava hyväntahtoinen voima. Topeliuksen lapsikäsite on Jantusen (2019, 136-137) mukaan sellainen, että lapset näkevät Jumalan. Tämä tulee ilmi varsinkin Topeliuksen sadussa ”Luonnon salaisuus” mutta on havaittavissa myös Koivu ja tähti -sadun pohjavireenä. Luonnon salaisuus sadussa päähenkilö lapset tuntevat sydämessään luonnon salaisuuden, joka on sadun mukaan se, että Jumala on meissä jokaisessa, ja että hän on kaikki kaikessa. Lapset kokevat tämän intuitiivisesti, sydämessään.

Panu Pihkala (2011, 86) kirjoittaa maailmanuskontojen ja ympäristökasvatuksen suhteesta, että aiemmin uskonnollinen näkökulma oli vallitsevana kouluissa

luonnonsuojelusta puhuttaessa. Pihkala (2011, 86) nimeää tämän topeliaaniseksi perinteeksi. Koivu ja tähti -satu välittää kristillistä "viljele ja varjele" ajatusta: päähenkilöt suhtautuvat luontoon arvostavasti ja kunnioittavasti, koivu on kiintymyksen kohde jota kohti kuljetaan (kts. myös Jaakkola 2011, 118-119). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 46) ympäristökasvatuksen tavoitteeksi asetetaan luontosuhteen vahvistaminen, vastuullinen toiminta ympäristössä sekä kestävän elämäntavan omaksuminen.

Koivu ja tähti -sadusta välittyy kestävän kehityksen mukaisia arvoja. Sosiaalisesti kestävää kehitystä edustaa lapsuuden suojelu: päähenkilöt on viety sotaa turvaan rauhalliseen kasvu-ympäristöön. Kulttuurisesti kestää kehitystä edustaa lasten halu lähteä jälleen rakentamaan kotimaataan. Ekologisesti kestävää kehitystä edustaa lasten vaatimattomuus ajallisissa asioissa, he valitsivat niukemmat taloudelliset resurssit vapaaehtoisesti ja olivat valmiita tekemään työtä saavuttaakseen elämässään välttämättömät hyödykkeet. Taloudellisesti kestävänä voidaan nähdä sadun lasten ajatus siitä, että omalla kotitilalla jatkamalla vanhempien aloittamaa työtä, he voivat elättää itsensä ja omat jälkeläisensä.

Topeliuksen omaksuma kansallisuusaate sisälsi luonnon arvostuksen ja ihailun. Kristillinen maailmankatsomus värittää voimakkaasti hänen ympäristökasvatustaan, jossa hän hyödyntää lapsia innostavia kertomuksia. Topeliuksen maailmankuvassa luonnontieteellinen ja uskonnollinen näkökulma eivät ole ristiriidassa, luonnonvoimat toimivat Jumalan tahdon mukaisesti. Topeliusta pidetään ympäristönsuojelun edelläkävijänä Suomessa. Hänen ympäristökasvatuksen mallinsa korostaa henkilökohtaista luontokokemusta. Topelius johtaa luonnon arvon kristinuskosta. Topeliukselle luonnossa oleva eloton ja elollinen ovat arvokkaita. Topeliusta voi luonnehtia tilanhoitajaetiikan edustajaksi, hän käyttää ihmisestä luonnon taloudenhoitaja-nimitystä. Topeliuksen näkemykset ovat luontokeskeisiä ja hänen satunsa kasvattavat lapsia välittämään luonnosta. (Pihkala 2011, 93.)

7.3 Suhde ihmisyyteen

Koivu ja tähti -sadussa sisarusten välinen kiintymys on vahvaa. Heidän toimintaansa ohjaa keskinäinen välittäminen ja myötätunto. Tässä sadussa pojalle on kirjoitettu rohkean ja vahvan rooli, ja tytön osana oli ilmaista kotimatkan aikana esiin tulevia pelkoja.

Jantunen (2019, 126) kirjoittaa tarinoiden tuovan ihmisen elämään toivoa. Jantunen lainaa Viktor Franklin omaelämäkertaa ”Ihmisyyden rajalla”, johon Franklin on kirjoittanut Nietzschen ajatuksen: ” Se, jolla on elämälleen *miksi*, pystyy kestäämään melkein minkä tahansa *miten*”. Toivo tuo elämään tarkoitusta. Koivu ja tähti -sadussa toivon läsnäolo oli käsin kosketeltavaa: toivon avulla ihminen voi saada kyvyn kohota ulkoisen kohtalon yläpuolelle, sisäisen voiman, joka auttaa selviämään vaikeuksista. Tällaista sisäistä voimaa jokaiseen lapseen tulisi varhaiskasvatuksessa valaa. Pitkällä kotimatallaan lapsilta kysellään, kuinka on mahdollista, että he voisivat löytää kotiin. Poika ja tyttö vastaavat järkkymättä:

”Kyllä Jumala meitä johdattaa. Ovatpa hänen enkelinsä jo saattaneet meitä pitkät matkat omaan maahamme. Olemmehan jo puoliksi kotonamme.”

Jantunen (2019, 27) kirjoittaa Topeliuksen välittävän sellaista arvomaailmaa, jossa ihmisen todelliseksi ilon lähteeksi nousee se, että pystyy jakamaan voittonsa jonkun toisen kanssa. Paras ilo nousee siitä, että pystyy luopumaan jostakin jonkun toisen hyväksi. Tutkimani satu Koivu ja tähti tuo myös tämän näkökulman esille: lapset saivat kohtaamiltaan ihmisiltä ruokaa ja yösijan. Jantunen kirjoittaa lisäksi (2019, 33) että Topeliuksen korkeat tarkoituserät kutsuvat lapsia ja nuoria palvelemaan lähimmäisiään ja isänmaataan ja Jumalan valtakuntaa. Koivu ja tähti -sadussa välittyvä tällainen lähimmäisiä palveleva asenne. Vaikka ihmiset heidän kotimatkinsa aikana esittävät epäilevät mielteensä heidän tavoitteitaan kohtaan, lapset saavat silti avun ruoan ja yösijan muodossa.

”Tulkaa tupaan, sanoi lapsi, siellä antaa äiti teille ruokaa.”

8 KOIVU JA TÄHTI -SADUN ARVOT VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN PERUSTEIDEN ARVOJEN RINNALLA

Sadun arvoja etsin lukemalla satua useita kertoja peräkkäin. Merkitsin satuun kohdat, joissa arvo tai asenne ilmeni. Näitä löytämiäni arvoja redusoin ja klusteroin esiin nostamieni teorioiden avulla. Käytin apuna Schelerin arvohierarkiaa, varhaiskasvatussuunnitelman arvopohjaa ja Yli-Koski-Mustosen katsomuksen jaottelua.

Alla olevassa taulukossa käy ilmi katsomuskasvatukselliset ulottuvuudet, joita löysin sadusta Koivu ja tähti

Suhde Jumalaan	panteismi	monoteismi	usko johdatukseen	elämän merkityksellisyys
Suhde luontoon/ maailmaan	luonnon kunnioitus	kotiseurakkaus luottamus pelkojen voittaminen	ekologisesti kestävä kehitys	luonnosta saa sen mitä tarvitsee
Suhde ihmisyyteen/ toiseen	lähimmäisen rakkaus myötätunto	huolenpito sosiaalisesti kestäväkehitys	perhekeskeisyys oman kutsumuksen kuuntelu	kuuliaisuus tottelevaisuus auktoriteetille

Taulukko 1.

Suhtautuminen luontoon oli sadun lapsilla arvostava. Luontoa kuvattiin sadussa rakkaudella: kotipihassa kasvava koivu ja sen lomassa loistava tähti olivat erityiset, korvaamattomat. Kotiseurakkaus oli sadun yksi tärkeä arvo: lapsilla kuvattiin sadussa olevan kiintymyssuhde kotia edustavaan koivuun. Mikään toinen koivu ei pystynyt tätä kotikoivua korvaamaan. Lasten liikkuminen luonnossa kuvattiin rinnakkaiseloksi, luonnolliseksi olemiseksi metsän keskellä.

Tällainen suhde luontoon edustaa ekologisesti kestävästä kehitystä. Luonto oli sadun lasten ystävä.

Suhde ihmisyyteen ja toiseen ihmiseen Koivu ja tähti -sadussa oli myötätuntoista ja välittävää. Lapset saivat osakseen huolenpitoa ja lähimmäisen rakkautta pitkällä matkallaan. He olivat saaneet sitä jo kasvattikodissaan. Sadun lukijalle välittyi malli sosiaalisesti kestävästä kehityksen mukaisesta toiminnasta, ensisijaisesti lasten hyvinvoinnista huolehtimisesta. Sadusta välittyi arvona myös perhekeskeisyys ja lasten kuuliaisuus vanhemmilleen. Lapset nostivat korkeammalle omien vanhempiansa tottelemisen ja oman kutsumuksen kuuntelemisen, kuin vieraiden kasvattajien epäroinnit. Heillä oli koti-ikävä, kaipuu omien vanhempien luo, joten he lähtivät sisäisesti oikeaksi kokemalleen tielle.

Sovelletuna Schelerin arvohierarkiaan

Aistikokemuksiin liittyvät arvot (1)	materiaalinen hyvä ei ratkaissut	valitsivat vaikeamman polun	
Hyötyarvot (2)			
Elämän voimaan liittyvät arvot (3)	sitkeys voima	oman työn arvostus vastuun ottaminen omasta onnesta	sinnikkyys rohkeus periksi-antamattomuus
Henkiset arvot (4)	lähimmäisen rakkaus		
Pyhän arvot (5)	yksi päämäärä	usko johdatukseen	

Taulukko 2.

Sijoitin sadusta löytämiäni arvoja Schelerin arvojärjestyksen mukaisesti taulukkoon. Kuviosta voidaan nähdä, että sadun lasten arvojärjestys noudatti korkeampia moraalisia arvoja. He eivät jääneet alemmalle arvojärjestyksen tasolle helpomman elämän pariin, vaan valitsivat vaivaa ja ponnisteluja vaativan tien. Heitä ohjaavana arvona oli pyhän arvoihin kuuluva usko johdatukseen, jota kohti he ponnistelivat toisistaan huolta pitäen ja lähimmäisen rakkautta elämässään toteuttaen. He tekivät kotimatkinsa omaan voimaansa luottaen, sinnikkäästi ja sitkeästi. Vaikka he kohtasivat pelkoja matkalla, he eivät antaneet

periksi vaan kohtasivat ne rohkeasti. Lapset tekivät sen minkä sisäisesti kokivat oikeaksi, eivätkä toteuttaneet ulkopuolisten heidän omaa näkemystään vastakkaisia ohjeita. He ottivat vastuun omasta onnestaan: jos he olisivat toimineet vastoin sisäistä ääntään, he olisivat olleet onnettomia koko elämänsä. Tämä käy ilmi sadun alussa olevasta kuvauksesta:

”Mutta vaikk’eiivät he kärsineet mitään puutetta, ja vaikka heillä oli kaikkea yllin kyllin, he eivät kuitenkaan voineet unohtaa isäänsä, äitiänsä ja synnyinmaatansa. Heidän mielensä oli niin kuin Babylonin vankeuteen vietyjen juutalaisten, jotka ripustivat kanteleensa pajuihin, eivätkä voineet veisata, eivät soittaa eivätkä tanssia vieraalla maalla, sillä heidän sydämensä oli Jerusalemissa.”

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei anneta ohjetta Schelerin pyhän arvoihin kuuluvien arvojen toteuttamiseen päiväkodissa. Näin ollen sadun iankaikkisuus, pyhyys ja jumaluus -osioon kuuluvat arvot jäävät varhaiskasvatuksessa siihen, että todetaan sadun maailmassa Jumalan johtavan lasten kulkua kohti kotia. Lasten kanssa voidaan sadun jälkeen pohtia, mitä he itse asiasta ajattelevat ja miten heillä on kotona asioiden kerrottu olevan. Kasvattajat voivat kirjata ylös lasten kuvauksia ja kertomia asioita näihin pyhyys-arvoihin liittyen ja he voivat kertoa sadun arvoihin liittyvistä kristillisistä symboleista, jos lapset niistä kysyvät. Nämä pohdinnat on syytä kertoa lasten vanhemmille, jotta he voivat kertoa lapsille oman katsomuksensa mukaiset vastaukset näihin elämänkysymyksiin.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvopohjaan sadun arvot sopivat tutkimukseni mukaan hyvin. Sadusta löytyvät arvot–myötätunto, lähimmäisen rakkaus, huolenpito, perhekeskeisyys, kuuliaisuus ja auktoriteetille tottelevaisuus sekä oman kutsumuksen kuuntelu–sisältyvät varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvopohjan yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuus kohtaan. Myös kohdat lapsen oikeuksista ja lapsuuden itseisarvosta sisältävät näitä arvoja.

Perheiden monimuotoisuus tulee ilmi tässä sadussa sijaislasten näkökulmasta. Sadun lapset kasvoivat kasvattivanhempien luona ja se näyttäytyy sadussa

hyvänä mahdollisuutena. Jos satua käsitellään ryhmässä, jossa on sijoitettuja lapsia läsnä, on syytä kuitenkin olla erityisen herkkänä lapsen valmiudelle kohdata näitä asumisjärjestelyihin liittyviä asioita ryhmätilanteessa. Sijaisperheessä asumisen syy ja kesto voivat vaikuttaa siihen, miten lapsi tällaisen sadun kokee. Sadussa lapset pääsivät takaisen omien vanhempiensa luokse, kun olosuhteet kotona muuttuivat ja tämä näkökulma voi tuoda toivoa sijoitetuille lapsille.

Ihmisenä kasvamisen sekä terveellisen ja kestäväen elämäntavan mukaisia arvoja Koivu ja tähti -satu sisältää paljon. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ihmisyyteen kasvua kuvataan pyrkimyksenä totuuteen, hyvyuteen ja kauneuteen. Oikeudenmukaisuus, rauha ja sivistys nostetaan myös esille. Sivistys varhaiskasvatuksessa ilmenee suhtautumisessa itseen, muihin ihmisiin, ympäristöön, tietoon ja tahdossa toimia oikein. Koivu ja tähti -sadun lapset tahtovat toimia arvojärjestyksensä mukaan oikein. Heidän pyrkimyksensä takaisin kotiin ei vahingoittanut heitä itseään eikä toisia. He kokivat saavansa hyvää aikaan palaamalla kotiin lohduttamaan isää ja äitiä. Sadun lasten pyrkimys oli kaunis ja kestäväen kehityksen mukainen.

Tutkimani satu sopii varhaiskasvatukseen katsomuskasvatukseen päiväkodin isompien (noin 5-vuotiaiden) lasten kanssa käsiteltäväksi. Kuten Ylönen (200, 28-29) toteaa, ovat 4-8-vuotiaat parhaassa sadun kuunteluiässä ja satu hahmojen selviämisen seuraaminen auttaa lapsia kohtaamaan oman elämänsä haasteita. Satua tulee käsitellä yhteistyössä perheen kanssa, kuten kaikkea muutakin katsomuskasvatukseen liittyvää toimintaa varhaiskasvatuksessa. Fowlerin katsomuksen kehittymisen mallin mukaan varhaiskasvatuskäisen lapsen katsomuksellinen kehitys on vaiheessa, jossa mielikuvitus on voimakasta. Näin ollen satu on luonteva keino toteuttaa katsomuskasvatusta. Satua käsiteltäessä tulee huomioida, että sadun katsomuksellinen maailma tuodaan esille vain yhtenä tapana hahmottaa todellisuutta. Varhaiskasvatukseen katsomuskasvatukseen tulee varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisesti olla katsomuksellisesti sitoutumatonta.

Varhaiskasvatuksen arvoperusta

Arvo	Aineistolainaus	Pelkistys	Alaluokka	Yläluokka
Lapsuuden itseisarvo	"olivat joutuneet hyvään ihmisten hoitoon"	huolenpito	hoito	lapsen oikeus huolenpitoon ja suojeluun
Ihmisenä kasvaminen	"vastustamaton halu palata kotimaahan kyti alati heidän mielessään"	päämäärä	tavoite	tavoitteeseen pyrkiminen (omia unelmia kohti pyrkiminen-sivistys ihanne)
Lapsen oikeudet	"he saivat kuitenkin aina yösijan ja leipää, milloin tarvitsivat"	huolenpito	hoito	lapsen oikeus huolenpitoon ja suojeluun
Yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuus	"tulkaa tupaan, sanoi lapsi, siellä antaa äiti teille ruokaa"	huolenpito päämäärä	hoito tavoite (eettisyys)	tavoitteeseen pyrkiminen (tasa-arvo)
Perheiden monimuotoisuus	"kaksi pientä sisarusta, poika ja tyttö, viety kauas vieraalle maalle"	huolenpito	erilainen kasvualusta	lapsen oikeus huolenpitoon ja suojeluun
Terveellinen ja kestävä elämäntapa	lapset söivät metsän hedelmiä, joivat lähteitten kirkasta vettä ja lepäsivät yönsä pehmeillä karhunsammalilla."	päämäärä	tavoite	tavoitteeseen pyrkiminen (elintavat)

Taulukko 3.

Taulukossa 3. käy ilmi tutkimukseni kannalta tärkeimmät tulokset. Olen tässä taulukossa nostanut aineistostani lainauksen, missä ilmenee varhaiskasvatussuunnitelmien perusteiden arvopohjan mukaisia arvoja. Olen pelkistänyt nämä arvot luokkiin huolenpito ja päämäärä. Nämä luokat kuvaavat varhaiskasvatuksessa toteutettavaa katsomuskasvatusta.

Huolenpito edustaa sitä käytännön toteutusta millä tavoin lapselle luodaan tunne siitä, että hän itse on arvokas. Lapsen perustarpeista huolehditaan, häntä kuullaan ja hänestä ollaan kiinnostuneita. Yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja

moninaisuus arvo pitää sisällään molemmat luokat huolenpito ja päämäärä. Varhaiskasvatuksessa lapsille opetetaan kaikkien ihmisten tasa-arvoista kohtelemista. Lapset itse ovat tasa-arvoisen kohtelun kohteena ja he samalla huomaavat kaikkien muidenkin olevan.

Päämääräarvoihin luokittamani arvot kuvaavat sitä ihannetilaa, johon varhaiskasvatuksen kasvatustoiminnalla pyritään. Ihmisenä kasvaminen sekä terveellisen ja kestävä elämäntavan omaksuminen ovat varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa arvopohjana. Sadun lasten ihmisenä kasvaminen näkyi omien tavoitteiden suuntaisena toimintana ja terveellisinä ja kestävinä valintoina tilanteissa. Varhaiskasvatuksessa lapsia ohjataan tiedostamaan valintojensa seurauksia ja pohditaan yhdessä tavoittelemisen arvoisia asioita. Näin autetaan jokaista lasta jäsentämään mielessään arvokkaita asioita elämässä ja opetetaan heitä näkemään syy-seuraussuhteita erilaisissa asioissa.

Huolenpito ja päämäärä -luokat tiivistin vielä otsikoiden hoito tai tavoite alle. Hoito kuvaa lapsen tarvitsevyyttä kaikessa. Lapsella on oikeus aikuisen huolenpitoon ja suojeluun kaikissa elämään liittyvissä asioissa. Suomalaisessa yhteiskunnassa meillä on käytettävissämme moninaisia yhteistyöverkostoja, mikäli lapsen oma lähiympäristö ei kykene tätä suojelua lapselle tarjoamaan. Tavoite-otsikko kuvaa varhaiskasvatuksen pedagogisia tavoitteita, joita varhaiskasvatussuunnitelman perusteista löytyy. Varhaiskasvatuksen opettajalla on lapsiryhmää opettaessaan mielessään se varhaiskasvatussuunnitelman perusteista löytyvä tavoitetaso eri taidoissa ja asenteissa, jota kohti hän haluaa lapsia olla saattamassa. Tavoite ohjaa opettajan valintoja opetussisältöjen ja opetusmenetelmien osalta. Tavoitteeseen pyrkiminen on elämänpitäinen matka. Kansantaloudellisesti ja kansanterveydellisesti on merkittävää, että lapset omaksuvat terveellisen ja kestävä elämäntavan. Sivistystoimen osana varhaiskasvatus on opettamassa lapsia kohti sivistynyttä elämää.

Varhaiskasvatuksen kannalta tutkimani sadun tärkeimmät katsomuskasvatukselliset sisällöt tiivistän kahteen eri käsitteeseen. Nämä analyysini yläluokat on nimetty *tavoitteeseen pyrkiminen* ja *lapsen oikeus*

huolenpitoon ja suojeluun. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen tulisi antaa lapselle sellaisia kokemuksia hoivasta ja välittämisestä, että hänen persoonaansa sisäistyy kokemus lapsuuden itseisarvosta. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa lapsille tulee luoda toive totuuteen, hyvyteen ja kauneuteen pyrkimisestä. Tällainen toivon näköala ohjaa heidän tulevaisuuttaan ja kasvuaan kohti ekososiaalista sivistystä, oikeudenmukaisuutta ja rauhaa.

9 POHDINTA

Varhaiskasvatus on osa suomalaisten lasten opinpolkua. Varhaiskasvatuksen edistää kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä siihen osallistuvilla lapsilla (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 14). Suomalaisen koululaitoksen tavoitteena on kasvattaa toimintakykyinen ja sivistynyt yhteiskunnan täysivaltainen jäsen. Yleissivistys erilaisista katsomuksista edistää ihmisten yhteistyökykyä ja lisää ymmärrystä eri lailla ajattelevia kohtaan. Varhaiskasvatuksessa aloitetaan näiden tärkeiden kansalaistaitojen opettelu.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lasten kasvu ja kehitys tapahtuu muiden ihmisten ja lähiympäristön kanssa vuorovaikutuksessa. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatus kuuluu minä ja meidän yhteisöme oppimisen alueeseen. Tämän oppimisen alueen tarkoituksena on kehittää lapsen valmiuksia ymmärtää ihmisten erilaisuutta ja harjoitella yhteisössä toimimista. Katsomuskasvatuksen toteuttamisessa käytetään menetelmänä usein keskustelua eri tilanteissa. Näissä keskusteluissa varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee tuoda esille varhaiskasvatuksen arvopohjan mukaisia arvoja.

Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa tutustutaan lapsiryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin ja uskontoihin. Vanhempien kanssa kannattaa tehdä yhteistyötä ja pyytää heitä itse kertomaan katsomuksestaan ja siten auttaa lapsia lisäämään ymmärrystä erilaisuutta kohtaan. Myös tarinoiden ja kertomusten avulla voidaan tutustua erilaisiin tapoihin ajatella asioista. Tutkimani satu Koivu ja tähti soveltuu katsomuksellisen keskustelun herättelijäksi päiväkodin isoimmille lapsille. Tarkastelen tässä tutkimuksessa yhden sadun katsomuksellisen annin, mutta samaa analysointitapaa voi käyttää myös muiden satujen tarkasteluun ja näin löytää katsomuskasvatukseen sopivaa sisältöä.

Monikulttuuristuvassa yhteiskunnassamme meidän tulee pohtia monelta eri näkökulmalta lapsiryhmään valitsemiemme satujen merkityksiä ja sitä, mitä annettavaa niillä on. Tämän tutkimuksen lukija saa satujen valintaansa katsomuskasvatuksellisen havainnointikehyksen ja siten aineksia omaan katsomuskasvatuksensa toteuttamiseen. Topeliuksen satujen avulla voidaan osaltaan siirtää suomalaista kulttuuriperimää myös muualta muuttaneille uusille suomalaisille. Näin ollen on perusteltua käyttää Topeliuksen satuja päiväkodeissa ulkomaalaistaustaisten suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumisen näkökulmasta. Topeliuksen satujen käsittely varhaiskasvatuksessa on perusteltavissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018) mukaan osana lähiyhteisön menneisyyteen tutustumista. Sadun voimakas kristillinen pohjavire rajoittaa kuitenkin sadun käyttömahdollisuuksia ja tämä on huomioitava satua käsiteltäessä. Perheiden toiveet tulee selvittää jokaisen lapsen kohdalta vanhempien kanssa käytävissä varhaiskasvatussuunnitelmakeskusteluissa.

Haluan tässä nostaa esille Simo Skinnarin (2011, 114) esittämän ajatuksen: Puhuvatko ne, jotka nojaavat luonnonlakeihin ja toisaalta ne, jotka puhuvat Kristuksesta ja Jumalasta lopulta eri nimityksin samoista asioista? Skinnari avaa ajatusta Johanneksen evankeliumin alkusanoilla: ”Alussa oli Sana, ja Sana oli Jumalan luona, ja se Sana oli Jumala.” Skinnari pohtii, voisiko Sana-sanalla käyttää termiä ”luonnonlaki”. Pihlström (2010, 19) kuvaa tätä katsomuksellista kielipeliä shakkipelinä. Pihlström näkee intellektuaalisen, eettisen ja katsomuksellisen elämämme olevan olennaisesti keskustelua. Keskustellen teemme siirtoja, joihin toiset, kielipelimme pelikumppanit, vastaavat vastasiirroin. Siirron ja vastasiirron etenee myös uskovan ja hänen tiedettä korostavan kriittikkonsa ajatustenvaihto. Varhaiskasvatuksen katsomuskasvattajan on hyvä olla tietoinen näistä kielipeleistä. Varhaiskasvatuksen henkilöstölle tärkeintä on kuitenkin lapsen opettaminen toisen ihmisen kuunteluun ja kohtaamiseen, dialogiin. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden laaja-alaisen osaamisen yhdeksi osa-alueeksi on nostettu ajattelu ja oppiminen. Ajattelun taidon kehittyvät, kun lapsi saa kokemuksia monenlaisista tavoista nähdä maailmaa. Satujen maailman kautta voimme avata lapsille erilaisia näköaloja ja antaa heidän ajatuksilleen kasvun mahdollisuuksia.

Katsomuksellisia näkökulmia tutkiessani vastaan tuli tieteeseen liittyen mielenkiintoinen näkökulma. Tapio Puolimatkan (2011, 18) mukaan tieteellä voidaan ajatella olevan teistinen vivahte. Puolimatka lainaa artikkelissa tieteenfilosofi Del Ratzschin (2009) ajatusta. Luonnontieteellinen tutkimus kuvaa kohteitaan käsitteillä, joihin sisältyy ajatus järjestyksestä ja tarkoituksenmukaisuudesta. Tieteen perustana oleva kognitiivinen rakenne sisältää ajatuksen lainmukaisesta toiminnasta. Tieteen täytyy olettaa, että maailmankaikkeus on yhtenäinen, ymmärrettävä ja jopa kaunis. Tieteellisistä käsitteistä ei ole mahdollista poistaa tarkoituksenmukaisuuden pohjavirettä ilman, että koko tieteen pyrkimys maailmankaikkeuden järjestyksen ymmärtämiseen menettäisi mielekkyytensä. Tämä alun perin Ratzschin esittämä näkökulma poikkeaa arkikeskusteluissa totena pidetyistä olettamuksista. Usein keskusteluissa erilaisista katsomuksista tieteen koetaan edustavan uskolle vastakkaista kantaa.

Meidän varhaiskasvatuksessa ei tarvitse ottaa kantaa näihin uskonnonfilosofisiin pohdintoihin, eikä perehtyä teologisiin perusteluihin erilaisille opinkohdille, mutta toteuttaaksemme katsomuskasvatusta meidän tulee ymmärtää mistä on kysymys erilaisissa maailmankatsomuksissa. Oma katsomus on hyvin henkilökohtainen ja herkkä asia, joten tarkkaavaisuutta ja harkintaa tulee käyttää siinä, miten asioita päiväkodissa käsitellään. Kuusisto & Lamminmäki-Vartia (2012, 3) ovat kirjoittaneet identiteetin uskonnollisen ulottuvuuden eroavan muista kulttuurisen identiteetin ulottuvuuksista. Uskonnollinen ulottuvuus ulottuu heidän mukaansa syvälle henkisiin, moraalisiin ja eettisiin näkökohtiin ja voi siksi aiheuttaa voimakkaamman reaktion, kuin erilaisen kulttuurin kohtaaminen yleensä. Olen heidän kanssaan samaa mieltä. Tämä näkökulma auttaa ymmärtämään myös vanhempien reaktioita päiväkodeissa. Tämä selittää osaltaan myös sitä, että katsomuskasvatus koetaan vaikeana aiheena myös työntekijöiden keskuudessa. Varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee olla tietoisia siitä, että katsomukselliset asiat voivat aiheuttaa voimakkaita reaktioita. Kun tämä tiedostetaan, osataan tilanteessa toimia ammatillisesti oikein.

Kuusiston & Lamminmäki-Vartian (2012) toinen tärkeä huomio on mielestäni se, että toisten maailmankatsomuksen arvostaminen on mahdollista vain oman katsomuksen ymmärtämisen kautta. He korostavat sitä, että varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen avulla on tärkeää antaa lapsille ”katsomuksellinen kieli”, jonka avulla näitä asioita on mahdollista tarkastella. Koivu ja tähti -sadun avulla voidaan keskustella erilaisista katsomuksellisista asioista. Koivu ja tähti -sadun käsittely nostaa esille yhdenlaisen tavan hahmottaa olemassaoloa.

Avoin keskustelu katsomuksellisista asioista on tärkeää. Jos katsomuksellisista asioista ei kasvatusyhteisössä avoimesti puhuta, myös sillä opetetaan lapsille jotakin. Lapset oppivat, ettei katsomus ole merkittävä asia tai että se on kielletty puheenaihe. Avoimella ja vastuullisella suhtautumisella katsomuskasvatukseen, jokainen varhaiskasvatuksen kasvattaja voi olla antamalla kohtaamilleen lapsille aineksia oman katsomuksensa muotoutumiseen.

Koivu ja tähti -satua voidaan käyttää myös lasten spritualiteettisen tajun kasvattamiseen. Lasten kanssa voidaan tarkastella erilaisia luonnonilmiöitä ja samalla pohtia sadun lapsihahmojen kulkua luonnossa lintujen opastamana. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa 2018 (45) katsomuskasvatuksen tavoitteena on erilaisiin katsomuksiin tutustuminen. Koivu ja tähti -sadun avulla voidaan tutustua yhdenlaiseen katsomukselliseen maailmaan.

Timo Jantunen (2007, 90) arvelee satuhahmojen iäksi 14- ja 15 vuotta. He eivät ole siis enää aivan lapsia. Jantunen (2007, 90) kuvaa: ”--lapset kokoavat unelmansa, kaiken toivon, uskon ja luottamuksen ja lähtevät matkaan kohti synnyin kotiaan, kohti isänmaataan. Heidän omat vanhempansa ovat valaneet heihin toivon ja luottamuksen kivijalan jo varhaislapsuudessa.” Tämän sadun lukeminen päiväkodissa voi toimia esimerkkinä kasvutarinasta ja oman voiman löytämisestä. Kehityksellisesti tämä satu sopii paremmin mielestäni ala-asteikäisille, mutta vähän ennen esikouluun siirtymistä tämän sadun lukemisesta voi olla hyötyä lapselle. Saadessaan sadussa käydä läpi pelon tunteita ja niiden voittamista, lapsi on vahvempi kohtaamaan omia pelkojaan oman elämänsä uusien haasteiden keskellä. Koivu ja tähti -tarina on pitkä, eikä siksikään sovi ihan pienille lapsille. Mielestäni päiväkodissa tätä satua voisi käsitellä noin

viisivuotiaiden kanssa, jos se sopii lasten perheille. Sellaisille lapsille, joiden perheet toivovat täysin ateistisen maailmankuvan opettamista, tämä satu ei sovi, sillä Jumala on niin suuri vaikuttaja sadussa, eikä tarinaa pysty kertomaan ilman Jumalasta puhumista. Sadun luonne muuttuisi liiaksi, jos Jumalan johdatuksen vaikutuksen jättää pois.

Sillä, millaiset arvot lapsi omaksuu, on ratkaiseva merkitys yhteiskunnallisesti ja maailmalaajuisesti. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018) arvopohjassa asia on muotoiltu kohtaan lapsuuden itseisarvo. Jokaisen lapsen kerrotaan siellä olevan ainutlaatuinen ja arvokas omana itsenään ja yhteisönsä jäsenenä. Katsomuskasvatuksellisesti käytännön työssä on lapsille osoitettava tämä toiminnan kautta kohtelemalla jokaista lasta yksilönä tasapuolisesti.

Pedagogisen rakkauden mukainen suhtautumistapa lapseen varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta annettaessa auttaa opettajaa toimimaan oikein (kts. myös Solasaari 2003, 17 ja 74). Varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee muistuttaa lasta varhaiskasvatuksen arvopohjan mukaisista valinnoista kaikissa arjen tilanteissa. Yksittäisen lapsen ainutlaatuisuus on varhaiskasvatuksen lähtökohta ja vanhemmille tulee kertoa avoimesti kaikista tapahtumista päiväkodissa. Vastuuntuntoinen kasvattaja ohjaa lasta tekemään sellaisia valintoja jotka vievät eteenpäin hänen kasvuaan.

Schelerin teoria auttaa ymmärtämään psyykkisen ja sosiaalisen oppimisympäristön merkityksen lapsen katsomuksen omaksumisessa. Schelerin teoria yhdessä uskonnollisen kehityksen teorian ja spiritualiteettisen lahjakkuuden käsitteen kanssa auttavat varhaiskasvatuksen henkilöstöä jäsentämään ajatteluaan katsomuskasvatuksen monimuotoisuuden edessä. Lapsen oppimisympäristö on moninainen ja teoreettiset mallit selittävät kasvattajien arvojen tiedostamisen merkityksen lapsen katsomuskasvatuksen tukemisessa.

Päiväkodissa kasvattaja ei aina tiedä kaikkien lapsiryhmässä olevien lasten taustoista, siksi luetut sadut on hyvä kertoa lasten koteihin vanhemmille, jotta lasten on mahdollisuus tarvittaessa jatkaa sadun teemojen käsittelyä kotonaan

omien vanhempien kanssa yhdessä. Laadittaessa lapsen henkilökohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa on syytä ottaa puheeksi perheen ajatuksen katsomuskasvatuksesta ja kysyttävä huoltajilta, miten he toivovat lastaan ohjattavan katsomuksellisissa asioissa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kannustetaan lapsia tutustumaan lapsiryhmässä läsnä oleviin uskontoihin ja näin saada valmiuksia ymmärtää eri tavalla ajattelevia. Tämä näkökulma kannattaa vanhemmille tuoda vasukeskustelussa esille ja kertoa katsomuskasvatuksellisista sisällöistä, joita varhaiskasvatuksessa käsitellään.

Ihmisen henkilökohtaisen luontosuhteen merkitys ympäristökasvatuksessa, ja suojelussa pidetään sekä teoreettisesti että tutkimusten mukaan tärkeänä. Tämänkaltaista lähestymistapaa voidaan jäsentää herkkyykskasvatustermin avulla. Kun ihmisen havaintoherkkyyttä kasvatetaan luonnon ilmiöiden suhteen, parannetaan samalla ihmisen luontosuhdetta. (Pihkala 2011, 89.) Tällaisessa luontosuhteen herkkyyden lisäämisen tarkoituksessa voidaan käyttää monia Topeliuksen kirjoituksia. Koivu ja tähti -sadun lapset kulkivat luonnon keskellä, sadun mielikuvia voidaan hyvin hyödyntää varhaiskasvatuksen metsäretkillä. Lapset voivat metsäleikeissään kuvitella yöpyvänsä sammalmättäillä ja syövänsä metsänantimia ruuakseen. Koivu ja tähti-satu voi toimia siltana keskusteluihin elämäntarkoituksesta ja siitä onko olemassa jotakin elämää suurempaa.

10 LÄHTEET

Dunderfelt, T. Elämänkaaripsykologia. 2011. Helsinki: WSOY.

Gjerstad, E. 2015. Kuka on kukkulan kuningas?. Lasten ja aikuisten valtasuhteet kasvun tukena. Jyväskylä: PS-kustannus.

Gyekye M.&Lamminmäki-Vartia S. 2017., Kieli-, kulttuuri- ja katsomustietoinen näkökulma varhaiskasvatussuunnitelma keskusteluun., Teoksessa Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten keskus ja Kirjapaja Oy, 97-129.

Hellström, M. 2010. Sata sanaa kasvatuksesta. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hänninen, V. 2000. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67873/951-44-5597-5.pdf?sequence=1>

Jaakkola, P. 2011. Topeliaaninen usko. Kirjailija Sakari Topelius uskontokasvattajana. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Jantunen, T. 2019. Myötätunto ja viisaus Topeliuksen ajattelussa. Helsinki: Basam Books Oy.

Jantunen, T. 2007. Satu kasvattaa. Topeliuksen sadut ja kasvatuserittely. Jyväskylä: PS-kustannus.

Jokela, P. 2000. Topeliaaninen lapsuus Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto.

Kallioniemi, A. 2007. Laadukas katsomusaineiden opetus. Teoksessa Katsomusaineiden kehittämishaasteita. Opettajakoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua. Tutkimuksia 279. Kallioniemi A ja Salmenkivi E. (toim)

Kallioniemi, A. 2008. Teoksessa Lapsenkaltainen. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten keskus Oy.

Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: WSOY.

Ketola, K. 2011. Suomalaisten uskonnollinen suvaitsevaisuus. Teoksessa Ketola, K., Niemelä, K., Palmu, H. & Salomäki H. Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Tampereen yliopisto, 60-89.

Kinnunen, S. 2011. Lapsen usko. Miten tukea lapsen hengellistä kasvua? Ryttylä: Kustannus Oy Uusi Tie.

Kuusisto A.&Lamminmäki-Vartia S. 2010., Katsomusten kohtaaminen päiväkodissa – kohti uskontosensitiivistä kasvatusotetta. Teoksessa Kokonaisvaltainen kasvatus, lapsi ja uskonto. Helsinki: Lasten keskus, 132-136.

Kronqvist E-L. & Pulkkinen M-L. 2007. Kehityopsykologia. Matkalla muutokseen. Helsinki: WSOY.

Kuusisto & Lamminmäki-Vartia 2012. Moral Foundation of Kindergarten Teacher's Educational Approach: Self-Reflection Facilitated Educator REsponse to Pluralism in Educational Context. Hindawi. Education Research International.

<http://downloads.hindawi.com/journals/edri/2012/303565.pdf>

Luoma, I., Mäntymaa, M., Puura, K. & Tamminen, T. 2008. Geenit ja kulttuuri lapsen kasvun lähtökohtina. Teoksessa Kulttuuri lapsen kasvattajana. Lahikainen A. R., Punamäki, R-L. & Tamminen T. 2008. Helsinki: WSOY.

Moilanen, P. & Räihä, P. 2018. Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Toim. Valli Raine. Jyväskylä: PS-kustannus.

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/87545/gradu00030.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Ojanen, M. 2011. Minä ja muut itsetuntemuksen kirja. Helsinki: Kirjapaja.

Opetushallitus 2018. Ohje varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatuksessa.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/ohje_varhaiskasvatuksen_katsomuskasvatuksen_toteuttamisesta_ja_uskonnollisista-tilaisuuksista.pdf

Pihkala, P. 2011. Maailmankatsomukset ja kristinusko ympäristökasvatuksessa. Kasvatus & Aika 5 (4) 86-105.

Pihlström, S. 2010. Uskonto ja elämän merkitys. Vantaa: Multiprint Oy.

Puolimatka, T. 2011. Kasvatus, arvot ja tunteet. Helsinki: Suuntakirjat.

Puolimatka, T. 2011. Elämän tarkoitus ja kasvatus. Teoksessa Arvojen ja tarkoitusten pedagogiikka. Toim. Purjo, T. & Gjerstad, E. Tampereen yliopistopaino.

Purjo, T. 2014. Arvot ovat ihmisen toiminnan perusta. Tampere University Press.

https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100703/Purjo_Arvot.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Poulter, S. 2013. Sekulaari yhteiskunta ja toisin ajattelemisen mahdollisuus. Kasvatus & Aika 7 (3) 2013, 91–97

Poulter, S. 2011. Jumalan valtakunnan kansalaisista vastuullisten maailmankansalaisten kasvattamiseen. Yleissivistävän koulun uskonnonopetuksen yhteiskunnallinen tehtävä 1900-luvun alusta 2000-luvun alkuun. Kasvatus & aika 5 (4) 2011. 69-85.

Poulter, S. & Kuusisto, A. 2017. Katsomuskasvatusta laiminlyödään päiväkodeissa valitettavan usein – joko sitä ei anneta lainkaan tai se rajoittuu vain luterilaisuuteen. Aamulehti 17.10.2017.

Salomäki, H. 2019. Kirkon ja kristinuskon asema Suomessa 2020-2030-luvuilla - uskontososiologinen tarkastelu. *Iustitia* 36/2019, 102-11-

https://evl.fi/documents/1327140/45652999/Iustitia+36_Hanna+Salom%C3%A4ki_artikkeli+Kirkon+ja+kristinuskon+asemasta+Suomessa+2020-2030-luvuilla.pdf/10737127-8ec1-9e7c-6cb2-4f78665b3cbd

Sihvola, J. 2011. Maailmankansalaisen uskonto. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Skinnari S., 2011. Kuka on aikuinen henkilö? Teoksessa Arvojen ja tarkoitusten pedagogiikka. Toimittaneet Purjo, T. ja Gjerstad, E. Tampereen yliopistopaino.

Solasaari, U. 2003. Rakkaus ja arvot kasvattavat persoonan – Max Schelerin kasvatusfilosofiaa. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 Saatavilla sähköisesti osoitteessa:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Tirri, K. 2003. Spiritualiteettiin kasvattaminen. Aineenopettajankoulutuksen vaihtoehdot ja tutkimus. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Netissä luettu 28.12.2019.

<https://www.edu.helsinki.fi/malu/tutkimus/adsymposium/artikkelit/UE%20Tirri.pdf>

Toivonen, K. 2014. Persoonan eettisen kasvun tukeminen suomalaisessa kasvatusjärjestelmässä. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/45018/toivonen_v%C3%A4it%C3%B6skirja.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Topelius, Z. 1982. Koivu ja tähti. Teoksessa Lukemisia lapsille 1. Helsinki: WSOY.

Tuomi, J. & Sarajärvi A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Helsinki: Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö. Helsinki: Tammi.

Ubani, M. 2003. David Hayn spiritualiteettikäsityksen tarkastelua. Teoksessa Lapsen sielun maisema. toim Kallioniemi, A., Räsänen, A. ja Hilska P. Helsinki: Helsingin yliopisto opettajankoulutuslaitos.

Uusikylä, K. 2006. Hyvä paha opettaja. Jyväskylä: Minerva kustannus oy.

Vainio O-P. & Visala A. 2011. Johdatus uskonnonfilosofiaan. Helsinki: Kirjapaja.

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Annettu Helsingissä 13.7.2018. Saatavilla sähköisesti osoitteessa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Saatavilla sähköisesti osoitteessa:
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Varto, J. 1996. Lapset ja filosofian opettamisen umpikuja. Niin&näin. 2/96

Värri, V-M. 2004. Hyvä kasvatusta – kasvatusta hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Tampere University Press.
https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/101122/varri_hyva_kasvatusta_kasvatusta_hyvaan.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Yli-Koski-Mustonen, S. 2018. Varhaiskasvattajien näkemyksiä katsomuskasvatuksen toteuttamisesta, yhteistyöstä ja osaamisen kehittämisestä. Helsingin yliopisto. Pro Gradu-tutkielma.